RADIO FREE EUROPE
EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PREHĽAD TLAČE

Číslo: 173/XI

Dátum: 21.6.68.

OBSAH

Ondrej KLOKOČ J. MEŠKO /Pravda/	Namiesto prevodových pák aktívne spoločenské organizácie	str. 2
František SÝKORA /Pravda/	Provokatéri nepochodia	str. 5
red.čl. /Pravda/	Aj takí budú, čo nebudú môcť cestovať; paragraf číslo 2	str. 5
red.čl. /Pravda/	Prístupy k federácii	str. 6
Jaroslav MEŠKO /Pravda/	Extrémy spolužitie nezlepšia	str. 9
Bohuš TRÁVNIČEK /Pravda/	Rozpustiť aparát strany	str. 10
Jaroslava BLAŽKOVÁ Jozef BŽOCH- Ivan MOJIK Katarina LAZAROVÁ Daňo OKÁLI-J.ROZNER /Kultúrny život/	Perspektívy dneška	str. 11
Marian VÁROSS /Kultúrny život/	Socializmus, demokracia, človek	str. 14
AntontHYKISCH /Kultúrny život/	Druhá fáza experimentu "D"	str. 15
M. PLANKOVÁ Ľ. LENOCH /Práca/	Dám na to svoju hlavu	str. 19
Ru /Práca/	Zahraničný obchod a Slovensko	str. 20

PRAVDA, 13. júna 1968, str. 1. a 4. 2/173/XI

ROZHOVOR S PREDSEDOM SNF ONDREJOM KLOKOČOM

Namiesto prevodových pák aktívne spoločenské organizácie

Obrodný proces v našej spoločnosti spresnil predstavy o fungovaní jej politického systému. Komunistická strana Československa ako vedúca sila spoločnosti má viesť, ukazovať smer, nie bezprostredne riadiť, vládnuť. Vedenie strany sa jednoznačne postavilo proti nesprávnej praxi, v ktorej bolo rozhodovanie všetkých otázok v rukách straníckych orgánov, keď sa spoločenské organizácie chápali ako prevodové páky pre uvádzanie straníckych direktív do života. Hovoríme o novej náplni a funkciách Národného frontu. O tejto problematike sme si širšie pohovorili s predsedom Slovenského národného frontu súdruhom Ondrejom Klokočom.

Obdobie posledných mesiacov prinieslo aj niektoré názory, akoby Komunistická strana Československa pre chyby a deformácie, ktorých sa niektorí jej funkcionári dopustili, mala pre budúcnosť upustiť od uplatňovania svojej vedúcej úlohy v našej spoločnosti, že by sa mala o dôveru občanov uchádzať popri ostatných politických stranách a ďalších zložkách Národného frontu ako rovnocenná sila. Ako sa pozeráte na tento problém?

Názory, ktoré spomínate, vychádzajú z jednej základnej jednostrannosti, ak to nechcem nazvať politickou naivitou u menej skúsených a dobromyseľných občanov a prefíkanou demagógiou starých skúsených politikov, ktorí práve s touto dobromyseľnosťou väčšiny našich ľudí rátajú pri sledovaní svojich cieľov. Akoby vôbec akákoľvek politická strana bola alebo mohla byť imúnna pred chybami, totiž pred ľuďmi, ktorí sa aj mýlia. Ale veď žiadna politická strana neexistuje nejako iba „ako-taká", každá sa skladá z ľudí a každý človek je omylný, jeden viac, druhý menej, len neomylného človeka nebolo, niet a nikdy nebude. Toto je predsa každému jasné a nikomu nepríde na um vyvracať túto pravdu. Prečo teda práve komunistom, a iba im, vyčítať, že sa aj mýlili alebo že medzi nimi sa našli alebo sa ešte aj nájdu ľudia, ktorí sklamú alebo sa ukážu nehodnými?

Alebo sa ľudia v politických stranách napríklad za prvej republiky, ktorej demokratičnosť sa dnes zvykne tak vynášať, nikdy a v ničom nemýlili? A to aj tak, že sa „mýlili" doslova celé strany, až to dovideo ku skaze republiky? To, pravdaže, bolo už dávno, na to sa nerado spomína. Ale pozrime sa inde do sveta dnes: sú dakde politické strany, v ktorých by sa nestávali omyly, chyby, deformácie alebo ako to chcete nazvať? Napríklad aj francúzska demokracia sa u nás neraz vynáša do neba ako protiva našej „nedemokratičnosti", ako vzor, ktorý by sme mali dosiahnuť. Ale, povedzte mi — čo je potom príčinou tých búrok, ktoré dnes Francúzskom otriasajú? Takýchto a podobných otázok by sme si iste mali dávať veľa aj o iných demokratických krajinách, o Anglicku, USA atď. No nepoznám politickú stranu na svete, ktorá by nie to pred celým svetom, ale ani pred svojím členstvom sama tak otvorene priznala omyly a chyby, zavinené jej predstaviteľmi, ako to vedia urobiť komunistické strany a ako to urobila aj naša strana. O čom to môže jedine svedčiť: o nedostatku, či práve o vysokom stupni morálky, ktorou sa táto strana ako celok riadi — napriek všetkým nemorálnym skutkom, ktoré sa v minulosti v jej mene diali?

Ale aby sme sa vrátili k vašej otázke.

Komunistická strana sa nevzdáva, ani sa nemá čo vzdávať svojej vedúcej úlohy v spoločnosti — ani pre chyby, ktoré sa porobili. Chyby sa narobili práve preto, že strana nevykonávala vedúcu úlohu, že neviedla, ale riadila, dirigovala, komandovala, lebo sa jej zmocnili dogmaticko-sektárske sily, ktoré chceli prebehnúť dejiny napríklad aj v tom, že hlásali teóriu o zrastaní straníckeho a štátneho aparátu a uvádzali ju do praxe neviem o koľko, ale myslím, že aspoň

o jedno storočie skôr, ako o tom bude možné vôbec hovoriť. Ak teda ÚV KSČ vo svojom Akčnom programe hovorí, že sa strana o svoju vedúcu úlohu „bude uchádzať", tak to neznamená, že by sa jej bola zriekla alebo že by ju nemala, ale preto, že si ÚV KSČ uvedomuje, že na túto vedúcu úlohu strany, vyplývajúcu z jej objektívneho postavenia pri výstavbe socializmu, neudržiava sama od seba, ako sa nazdávajú dogmatici, ale že je podmieňovaná dôverou občianstva. „Uchádzať sa" o túto dôveru znamená robiť politiku zodpovedajúcu záujmom občianstva, vyhovujúcu potrebám a túžbam pracujúceho človeka. Veď napokon to je vari zmyslom socializmu. A o toto sa bude komunistická strana usilovať vari nie popri, ale s ostatnými politickými stranami a organizáciami Národného frontu. V tých predložkách je totiž maličký rozdiel: popri predpokladá možnosť vybudovania socializmu aj bez komunistickej strany. Ja som presvedčený o nemožnosti takej možnosti. To s zasa znamená, že ani komunistická strana sama socialistickú spoločnosť vybudovať nemôže, ale s ostatnými politickými silami áno. Pochopiť toto znamená pochopiť zmysel existencie Národného frontu a vyhnúť sa mnohým jalovým škrípkam.

Ak má politický systém demokraticky fungovať ako celok, je nevyhnutné, aby každá jeho zložka žila svojím vlastným životom, aby mala pre to dostatok priestoru, aby nijaká iná nepĺnila jej úlohu namiesto nej. Z tohto hľadiska žiada sa rozvíjať činnosť aj v Národnom fronte, kde by sa aj prekonávaním názorovej nejednoty, celkom prirodzenej z hľadiska zastúpenia rôznych záujmových organizácií vytvárala štátna politika. Rezolúcia z posledného zasadania ÚV KSČ určité nové predstavy v tomto závise formuluje. Mohli by ste rozviesť hlavné zásady toho nového v náplni Národného frontu?

Azda by bolo správnejšie hovoriť o staronových zásadách práce Národného frontu, pretože ide v podstate o návrat k pôvodnej koncepcii Národného frontu, ako sa zrodila v protifašistickom odboji a potom na jar 1945 alebo vo februárových dňoch 1948. Vtedy každá zložka Národného frontu žila skutočne vlastným životom, každá prinášala do Národného frontu svoje a v ňom sa spoločne hľadali spoločné riešenia nie menej ťažkých a zložitých problémov, než sme mali pozdejšie. Vtedy si komunistická strana vyslúžila svoju vedúcu úlohu ako prvá medzi rovnými partnermi: prvá preto, že Národný front vznikol z jej iniciatívy a vedúcu úlohu si získala silou, presvedčivosťou svojich argumentov, jasnosťou svojho programu a húževnatosťou a oddanosťou pri jeho plnení. „Republike viac práce — to je naše agitačné" — také heslo, ktorým sa strana pred Februárom skutočne riadila, to sa nedalo tak ľahko pretromfnúť.

Pozdejšie deformácie zavinili aj to, že sa Národný front umŕtvoval a fakticky zostal len na papieri. Jeho zložky, ako sa to na ÚV KSČ povedalo, stali sa postupne iba „prevodovými pákami", z politického subjektu sa stali objektom, zo živého organizmu — a to sa týka v prvom rade samotnej KSČ — stali sa mechanizmom.

Ide nám práve o prekonanie tejto mechanizácie, o oživenie v najširšom slova zmysle politickej práce každej zložky NF. Predstavujem si to tak, že každá bude prinášať do NF svoje návrhy, ako riešiť ten či iný problém, ktorý sa ako problém spoločenský ukáže a že si svoje navrhované riešenie bude obraňovať a prebojúvať v konfrontácii s inými návrhmi. Zvíťazí riešenie, ktoré si ovládne väčšinu, a to — ak si povaha veci bude vyžadovať napríklad zákonnú úpravu — predostrie sa ako návrh príslušnému zákonodarnému orgánu. Ističe sa ráta aj s názorovou nejednotnosťou, inakšie sa politika — ak má byť politikou — predsa nerodí.

Niektoré hlasy sa domáhali vzniku opozičných strán, alebo opozičnej politickej strany. Ojedinelo mali na mysli aj protisocialistickú opozíciu, zväčša však opozíciu v zmysle účinnejšej kontroly uplatňovania štátnej moci. Z rezolúcie ÚV KSČ vyplýva jednoznačné odmietnutie možnosti politicky organizovanej opozície. Predsa však predstavy o potrebe účinnejšej kontroly uplatňovania štátnej moci nie sú, nevecné. Mohli by ste k tejto problematike bližšie zaujať stanovisko?

Myslím si, že sa opozícia najmä v podobe politickej strany preceňuje, že sa v nej vidí ovela viac, ako môže v skutočnosti splniť. Veď s ňou predsa máme skúsenosti z prvej republiky. Mohli opozičné strany vládnúcim, koaličným stranám prekaziť zneužívanie moci? Kričať kričali, kým sa nedostali do koalície a kým tak samy moc nezačali zneužívať. Alebo sa do koalície ani nemuseli dostať, a kričať prestali, keď im vláda zapchala ústa bakšišom, ako svojho času napríklad Hlinkovi, keď mu zo štátnej kasy sanovala jeho Ružomberskú banku. Kontrolu štátnej moci, správnejšie povedané kontrolu výkonu používania štátnej moci vládnúcou stranou opozičná strana ešte nemusí zaručiť.

Je tu ešte jeden moment, ktorý sa obyčajne neberie do úvahy. Systém kontroly štátnej moci musí byť podľa mojej mienky adekvátny spoločenskému zriadeniu v štáte. A tak sa mi vidí, že by bolo logickejšie hľadať iné formy a systém tejto kontroly, než sa vracať k systému z buržoáznej demokracie, najmä keď je evidentné, že ani tam nejako zázračne nefunguje.

Pri tejto myšlienke vychádzam z úvahy, že aj obsah pojmu politickej strany sa na prechode k socializmu mení. Politická strana v klasickom zmysle slova, teda v jej pôvodnom význame, je organizáciou triednou, je nástrojom triedy alebo jej časti, skupiny v boji o dobytie politickej moci a o jej udržanie. Je výrazom antagonizmu v triednej spoločnosti. Ak je objektívne pravda to, čo ÚV KSČ konštatoval, že totiž v našej spoločnosti už neexistujú antagonistické triedy — a ja si myslím, že to pravda je —, potom nevyhnutne aj politická strana v takejto spoločnosti postupne stráca niektoré svoje pôvodné znaky a nadobúda nové, ktoré jej pôvodný charakter menia. To platí aj o komunistickej strane. Ja si myslím, že aj mnohé nedostatky a chyby v práci našej strany vyplynuli práve z toho, že sme si túto zákonitosť akejsi transformácie strany v nových, meniacich sa a v mnohom už zmenených podmienkach neuvedomili.

Preto sa mi nevidí dosť racionálnym hľadať východisko v zakladaní nových politických strán. Naopak si myslím, že to, čo sa od nich sľubuje alebo očakáva, v socialistickej spoločnosti ovela lepšie môžu plniť spoločenské a záujmové organizácie občianstva. A k tomu ešte — a to vari najviac: veda, vedecké inštitúcie, vedeckí pracovníci.

Nápady zakladať opozičnú protisocialistickú stranu sú nápady posledných Mohykánov z radov dožívajúcich bývalých kapitalistov alebo ich prívržencov u nás. Akáže protisocialistická strana? To by sme sa mali vracať ku kapitalizmu a komunistická strana by mala azda dobrovoľne a ešte hádam so spevom Internacionály klásť hlavu na kláť?

To, čo sa sľubuje od opozície, môže naša spoločnosť dosiahnuť oponentúrou jednak v samotnej komunistickej strane tým, že sa v KSČ natrvalo upevnia leninské normy vnútrostraníckeho života, jednak slobodnou diskusiou všetkých politických zložiek na pôde Národného frontu. Tam sa má vykonávať aj kontrola výkonu politickej moci.

Proti tomuto možno, pravdaže, z hľadiska akejsi absolútnej, bezhraničnej demokracie všeličo namietať. Ale ja v možnosť takejto demokracie neverím. Demokracia nie je stav, v ktorom by si každý robil, čo by sa mu zachcelo, lebo by to znamenalo rozpad spoločnosti, spoločnosť by prestala byť sama sebou, bolo by to iba ako akési stádo. Ale aj tam vládne akýsi poriadok — poznáte tú posničku: Kde je tá ovečka, čo predok vodila...? Vidíte, aj naši bačovia dávno na to prišli, že aj medzi ovcami musí niektorá predok viesť. A ani demokracia nie je iba túžba po absolútnej slobode človeka, ale je to v prvom rade spôsob, metóda uplatňovania moci, aby sme zabezpečili maximálnu slobodu každému jednotlivcovi.

V poslednom čase sú snahy zakladať nové spolky, združovať sa do nových organizácií, ktoré by — prirodzene — chceli svoj podiel aj na výkone politickej moci. Vzniká otázka diferencovania, kto do Národného frontu z hľadiska jeho nového poňatia patrí, kto tam z hľadiska svojho svojho politického zamerania nepatrí a ktoré organizácie v ňom nebudú pre charakter svojej činnosti, neadekvátny súčasným požiadavkám na Národný front. Tieto hľadiská by som prosil bližšie ujasniť. Osobitná je otázka, či sa v Národnom fronte ráta s členstvom Matice slovenskej, alebo nie?

Je to tak ako vravíte: mnohé doterajšie spolky, organizácie sa nám drobia, rozdeľujú na menšie a každá chce žiť samostatným životom. A vznikajú nové spolky. Každý niečo chce, mnohé aspirujú naozaj aj na podiel na výkone politickej moci. Na jednej strane teda proces dezintegrácie, na

druhej zasa integračný. Ak hľadíme na vec iba teoreticky, potom je to proces pozitívny, lebo svedčí o nebývalej politickej aktivizácii spoločnosti. To sme predsa chceli, aby sa na tvorbe politiky zúčastňovali čo najširšie masy. Je tu však praktická otázka: ako dosiahnuť a zabezpečiť realizáciu tejto účasti. Kým Národný front tvorili iba politické strany, bolo to jednoduché. Ale keď sa v ňom združili aj spoločenské a záujmové organizácie, ktorých počet nie je taký malý, vznikali komplikácie. Teraz vznikajú organizácie nové, z ktorých sa väčšina bude — ak sa budú chcieť účastniť na tvorbe politiky — uchádzať o prijatie do NF. Je celkom isté, že by z NF takto vznikol konglomerát, v ktorom by sa záujmy navzájom tak krížili, že by sa tam — najpravdepodobnejšie — nič poriadne spraviť nedalo, ale bolo by to iba veľké a jalové hryzovisko.

Správne preto predpokladáte, že bude treba diferencovať medzi organizáciami, spoločnosťami, spolkami, združeniami atď. a dohodnúť sa, ako dodržať zásadu maximálne širokej platformy a súčasne predísť úskaliam, ktoré by z takto ponímanej úlohy mohli pre prácu NF vzniknúť. Preto sa uvažuje, aby sa jednotlivé zložky rozdelili do dvoch skupín, akýchsi „komôr", z ktorých by jedna (politické strany, organizácie veľké a vyslovene politického charakteru ako ROH, ČSZM, ZČSSP, ZPB atď.) tvorila akési jadro NF v jeho vrcholných orgánoch, kým v druhej by boli združené záujmové organizácie užšieho zamerania (rozličné zväzy — poľovníkov, rybárov, včelárov a pod.), ktoré by boli členmi orgánov NF len v okresoch, mestách a obciach.

A Matica slovenská? Zatiaľ podľa platného zákona je vedeckou inštitúciou. Keď sa zmení jej postavenie a do NF sa prihlási, neviem, prečo by práve Matica mala byť od machochy.

Napokon, aké sú hlavné úlohy a hlavné podujatia Národného frontu pre najbližšie obdobie?

Najprv musíme vybudovať to, čo sa v r. 1959 rozbúralo — minimálny aparát v krajoch a okresoch: prácu musí dakto organizovať a robiť. Ustanovujú sa okresné výbory NF, ktoré budú mať minimálny počet platených pracovníkov. Na ÚV SNF sme štyria politickí pracovníci a s upratovačkou, vrátnikom a šoférom dovedna štrnásti. Som odporcom veľkých aparátov, ale azda nemusím presviedčať, že toľkí, ako nás je, by sme toho veľa spraviť sotva mohli. Potrebujeme ľudí, ale nemáme kde hlavu skloniť a dostať v Bratislave miestnosti, to je skoro tak ako z jalovej kravy teľa dostať. Teda zatiaľ sme ako ten parobok z Kapušian — sami so sebou máme dosť trápenia.

V najbližšom období nás bude pohlcovať práca vnútorná, organizačná. Vypracúvajú sa zásady práce NF, organizačný a rokovací poriadok. Keď sa vypracujú a dohodnemo sa na nich, bude treba ustanoviť nové orgány atď. A potom príde príprava na voľby; to najzhavejšia robota asi nebude.

Rozhovor viedol J. MEŠKO

PRAVDA, 13. júna 1968, str. 1. a 4.

PRAVDA, 14. júna 1968, str. 2. 5/173/XI

O PROVOKATÉRI NEPOCHODIA

Starý recept buržoáznych politických teoretikov hovorí, že pre vládu, ktorá sa cíti slabá, je výhodné vyvolať atmosféru prehnaného strachu z vonkajšieho nebezpečenstva. Obyvateľstvo sa vraj potom primkne k vláde ako kurička ku kvočke a zabudne, že ju vlastne chcelo vymeniť. Naše stranícke a štátne vedenie takéto triky nepotrebuje, lebo verejnosť stojí pevne za úsilím o dôslednú realizáciu ideí prebojovaných na januárovom a májovom zasadaní ÚV KSČ. Ďalší medzinárodná situácia sa nevyvíja len podľa želania napríklad našej vlády, ani podľa potrieb socialistického tábora. Nie je vylúčené, že medzinárodné napätie v našej časti sveta sa v najbližších hodinách a dňoch zvýši. Na to nemá vplyv ani naša verejnosť, ani naša vláda. Môžeme sa postarať o iné...

Aké udalosti vyvolávajú vlastne pesimistické úvahy o možnosti zvýšenia medzinárodného napätia? Prvá z nich je známa už pár dní: v NSR prijali mimoriadne zákony, ktoré musí každý demokraticky cítiaci človek — či je to už obyvateľ NSR, NDR, našej republiky, alebo ktoréhokoľvek iného štátu — považovať za brutálny útok proti politickej slobode a proti mierovému úsiliu. Včera urobila NDR — čiastočne aj ako odpoveď na spomenuté osobitné zákonodarstvo v NSR — opatrenia, o ktorých píšeme v zahraničnopolitickej rubrike nášho denníka (občania NSR budú môcť cestovať do západného Berlína iba s platným cestovným pasom a požiadať NDR o vstupné vízum atď.).

Reakcia západných štátov bude pravdepodobne negatívna. K zlepšeniu medzinárodných vzťahov akiste neprispeje. Zahraničnopolitickí komentátori v socialistickom i v kapitalistickom tábore budú dokazovať odôvodnenosť, oprávnenosť alebo naopak neodôvodnenosť a protiprávnosť opatrení NDR. Akiste sa kde-kto môže pokúsiť vyvolať v tejto situácii provokácie proti socialistickému táboru. Aj doma máme ľudí, ktorí boli alebo ešte majú byť odstránení z politického života a ktorí by radi využili aj prípadné zvýšenie medzinárodného napätia na pokus o obnovenie svojej osobnej moci. Nie každý, kto má cylinder je richtár, nie každý, kto používa socialistické heslá, má úprimný záujem na úspechu obrodného procesu v ČSSR. Heslo „zastavme diskusiu, prestaňme sa starať o demokratizáciu, keď ide o väčšie veci", mohlo by vážne ohroziť nielen samotné Československo, ale aj záujmy našich spojencov v socialistickom tábore.

Či sa medzinárodné napätie zvyšuje alebo znižuje, náš štát musí byť vo svojom záujme i v záujme celého tábora silný. Preto musí pokračovať v ceste, na ktorú nastúpil v januári. Akiste sú vo svete i doma sily, ktoré by nás rady videli v situácii, v akej sme boli pred januárom tohto roku, alebo dokonca pred februárom 1948. Niet takej príležitosti, ktorú by sa nepokúsili využiť na zvrátenie nášho vývinu. Našťastie na provokáciu nestačí provokatér. Musí sa nájsť aj niekto, kto sa dá vyprovokovať. A mýlil by sa ten, kto by považoval našu verejnosť za hlupáka, ktorý provokatéra nerozozná a naletí mu.

FRANTIŠEK SÝKORA

PRAVDA, 14. júna 1968, str. 2.

AJ TAKÍ BUDÚ, ČO NEBUDÚ MÔCŤ CESTOVAŤ

Paragraf číslo 2

Na viaceré dotazy čitateľov dopĺňame včerajšiu správu zo schôdze Zahraničného výboru Národného zhromaždenia, ktorá prerokovala návrh paragrafovaného znenia zákona o cestovných dokladoch. Paragraf 2 nového zákona výslovne uvádza dôvody, pre ktoré možno vydanie cestovného dokladu občanovi odmietnuť. Ide o tieto prípady: cestovný doklad sa nevydá

- obvinenému, proti ktorému sa vedie trestné konanie,
- odsúdenému, pokiaľ sa nevykoná trest uložený mu trestným súdom,
- osobe, ktorá bola postihnutá národným výborom alebo miestnym ľudovým súdom pre konanie, ktorým pri pobyte v cudzine poškodila dobré meno ČSSR a od postihnutia ktorého neuplynul jeden rok,
- nezletilému a osobe, ktorej spôsobilosť pre právne úkony je obmedzená rozhodnutím súdu, ak nemá súhlas svojho zákonného zástupcu,
- osobe, ktorá podlieha brannej povinnosti a nesplnila ešte odvodnú povinnosť,
- vojakovi z povolania a vojakovi základnej vojenskej služby alebo osobe, ktorá sa oboznamuje so štátnym tajomstvom, dôležitým pre obranu alebo bezpečnosť štátu, alebo pracovníkovi, ktorý je vysoko kvalifikovaným odborníkom, ak s ich cestou do cudziny nesúhlasí organizácia, u ktorej sú v služobnom, vojenskom alebo pracovnom pomere.

PRAVDA, 14. júna 1968, str. 7.

6/173/XI

Už troší týždeň pracuje komisia odborníkov, vedená dr. Gustávom Husákom na príprave federatívneho zákona o novom štátoprávnom usporiadaní republiky. Na Zbraslavi a teraz už druhý týždeň na zámku v Kolodějoch pri Prahe sa kryštalizujú názory českých i slovenských vedcov. Naša redaktorka V. Zajacová besedovala v Kolodějoch s dr. Zdoňkom Jičínskym a dr. Jiřím Grospičom. Ich koncepcia predstavuje jeden z prístupov k federácii.

Prístup k federácii

Ako pokročila príprava zákona o federatívnom usporiadaní vzťahov Čechov a Slovákov. Počula som v Kolodějoch od viacerých súdruhov, že v mnohých ohľadoch akoby ste boli zasa na začiatku?

Z. JIČÍNSKY: Myslím, že v súčasnom období, keď sa už nielen hovorí o federatívnom usporiadaní vzťahu českého a slovenského národa, ale keď sa prikročilo k praktickej príprave tohto nového systému vzťahu oboch našich národov v rámci Československej republiky, ukazuje sa celý rad otázok, ktoré predtým v rámci všeobecných úvah o federácii neboli také jasné, nevideli sa také zložité a niekedy aj rozporné. Je to myslím, prirodzené, veď federatívne usporiadanie zasahuje do všetkých otázok nášho štátneho systému a, prirodzene, aj do otázok politického systému a riadenia ekonomiky. Prosto — nijaká sféra nášho štátnopolitického života nezostáva nedotknutá. Pri obdobných úvahách, pri premyslení si podmienok aj dôsledkov federatívneho usporiadania v týchto širokých súvislostiach, vyskytujú sa zložité otázky, ktoré sa predtým v tejto podobe nepredpokladali. Uvediem príklad. V poslednom čase sa predložili požiadavky, aby sa federácia v Československej republike nekoncipovala ako spojenie dvoch národno-štátnych celkov, ale na princípe troch celkov, t. j. Čiech, Moravy a Sliezska a Slovenska. Osobne sa domnievam, že východiacim princípom federatívneho usporiadania u nás musí byť princíp národno-štátny. Z tohto hľadiska považujem za rozhodujúci vzťah českého a slovenského národa a teda usporiadanie na princípe týchto dvoch národno-štátnych celkov. Nazdávam sa, že historicko-zemský princíp ako princíp pre usporiadanie federácie u nás nie je opodstatnený a že by sa na Slovensku asi nemohol akceptovať. Mám na mysli už aj skúsenosti z obdobia rokov 1945—48, keď úsilie o konštrukciu štátneho usporiadania na zemskom princípe sa, pochopiteľne, na slovenskej strane posudzovalo ako snaha nerešpektovať suverenitu, resp. zvrchovanosť a národnú svojbytnosť slovenského národa. Osobne si myslím, že tieto dôvody nie sú ani dnes prekonané.

Avšak tento problém zostáva. Na Morave, aspoň teda v juhomoravskom kraji, sa tieto požiadavky nastoľujú; stalo sa to určitou politickou realitou, s ktorou sa treba vyporiadať. Čiže nehovorí „to podľa môjho úsudku za zmenu koncepcie federácie, ale za to, že sa treba vážne zaoberať aj týmito otázkami, uvažovať o tom, či treba alebo netreba v rámci českého národno-štátneho celku chápať Moravu ako určitý historický celok, či to teda má nevyhnutne dôsledky v štátnej organizácii alebo či to stačí rešpektovať mimo vlastnú štátnu organizáciu, v podobe špecifickej politickej štruktúry a pod.

J. GROSPIČ: V súvislosti s federatívnym usporiadaním nutne musíme riešiť i problém administratívno-územného členenia štátu. Zdá sa teda, že existencia krajského zriadenia nie je naďalej opodstatnená, ale vyvstávajú tu otázky, či teda vystačíme so sústavou federálne orgány, národné a štátne orgány, okresy, obce, alebo či aspoň v českých zemiach netreba rátať ešte s nejakým zemským orgánom.

V. ZAJACOVÁ: Hovorila som s jedným priekopníkom moravského stanoviska, ktorý ho zdôvodňoval tým, že pri federácii na národnom princípe nemal by kto robiť rozhodcu v sporoch. Nie je to vraj z moravskej strany nijaká principiálna záležitosť; keby niekto napríklad predložil návrh, ktorý rieši toto úskalie federácie dvoch národov, vraj by od svojej požiadavky upustili. Neviem, či aj v komisii zastávali také stanovisko.

ZD. JIČÍNSKY: Juhomoravský KNV trval na tripartitnej federácii. Myslím, že o tom treba hovoriť, lebo to má určitý politický význam. Otázka Moravy a Sliezska súvisí s celou koncepciou nášho federatívneho usporiadania. Myslím, že musíme československú federáciu koncipovať tak, aby v plnej miere prekonávala starý unitaristický model, spätý s administratívnym byrokraticko-centralistickým riadením. S tým súvisí aj koncepcia federácie zo širšieho hľadiska. Ak dnes vytvárame nové štátoprávne usporiadanie, ide nám skutočne o všestranne demokratický model federácie, ktorý by sa nezakladal len na určitej ústavnej a štátoprávnej úprave, ale ktorý by zahŕňoval celú politickú štruktúru spoločnosti. Mám na mysli nové, z federatívneho modelu vyplývajúce štrukturovanie vedúcej politickej sily Komunistickej strany Československa; aby tu teda bola Komunistická strana Slovenska so svojimi vrcholnými orgánmi a obdobne Česká komunistická strana. Podobne by to malo byť aj v Národnom fronte a v iných zložkách. Samozrejme, štátno inštitucionálny model nie je totožný s celkovým modelom spoločenským. To znamená, že viaceré spoločenské organizácie podľa vlastných národných tradícií môžu byť buď len na Slovensku, alebo len v našej českej oblasti. Myslím, aj tie problémy, prípadne ťažkosti, ktoré tu reálne sú pri prechode z doterajšieho nevyhovujúceho unitaristického systému na nový federatívny; sú to ťažkosti, ktoré vyplývajú práve z toho, že ešte nie je konštituovaná nová národná štátnosť v oboch našich oblastiach, čo treba ešte prekonať.

V. ZAJACOVÁ: Mohli by ste povedať, čo prinesie federácia českému národu?

J. GROSPIČ: Prístup k federácii zo slovenskej a českej strany je trochu odlišný. Slovenskému národu ide skutočne o dovŕšenie národno-revolučného pohybu, dovŕšenie tých dlhoročných snáh o vytváranie plnej, plnokrvnej, vlastnej národnej štátnosti. Tieto požiadavky českého národa, hoci v určitej deformovanej podobe, boli už uskutočňované predtým. V českom prostredí preto, myslím, treba federalizáciu spájať s celkovým demokratickým pohybom, ktorý vznikol z podnetu komunistickej strany. V tom je aj obsiahnutá odpoveď na otázku, čo prinesie federácia českému národu.

Rozhodne nemožno nové usporiadania chápať a ponímať len ako záležitosť slovenského národa. Je to práve tak záležitosť českého národa. Nielen preto, že sa skončuje s nerovnoprávnym vzťahom dvoch národov, ale aj zo všeobecného demokratického hľadiska. Federatívne usporiadanie umožní urýchlene riešiť niektoré principiálne nedostatky súčasného unitaristicko-centralistického systému. Menovite tým, že sa tu vytvorí nielen na Slovensku, ale aj na českej strane národná štátnosť, t. j. národné orgány. Tým sa ďaleko viac priblíži výkon štátnej moci, štátnych záležitostí k našim národným celkom, a, prirodzene, aj k tým prirodzeným útvarom, ktoré sú dolu a opierajú sa o spoločenský život v obciach, mestách i širších celkoch. Federácia tak pomôže odbúrať doterajšie byrokraticko-centralistické zábrany. Pokiaľ ide o riadenie národného hospodárstva, umožní plnšie uplatniť zásady ekonomickej sústavy riadenia a na tomto základe i rozvinutie samosprávy podnikov v prospech demokracie v hospodárskej sfére. Ale v nemenšej miere umožní aj skutočne demokratický rozvoj miestnej správy a samosprávy; obce, mestá, okresy dostanú nielen potrebné kompetenčné zázemie, ale aj materiálno-finančnú základňu atď. V tejto súvislosti sa domnievam, že hlasy z Moravy prípadne Sliezska nevznikli nijako náhodne, len z akéhosi moravského pocitu, ako sa o ňom hovorí, ale z určitých reálnych deformácií toho admi-

nistratívno-byrokratického systému, ktorý negoval význam určitých mestských i regionálnych centier. Vidím v týchto snahách reakciu na byrokratické deformácie z predchádzajúceho obdobia. Musíme sa s nimi vyporiadať a k tomu by mala prispieť federácia. Nie je však reálne možná a účelná, aby sa tak dialo nejakým federatívnym usporiadaním, ktoré by sa nezakladalo na národno-politickej, národno-štátnej báze. Naopak, každé iné riešenie by sťažovalo vyriešenie hlavného problému, problému vzťahu dvoch štátotvorných národov.

ZD. JIČÍNSKY: Ešte k otázke, čo získa český národ federáciou. Ak hovoríme v týchto kategóriách, nemôžeme dať prirodzene, odpoveď z hľadiska ekonomického. Takéto uvažovanie by bolo veľmi jednostranné. Nemyslím si, že otázka bola takto koncipovaná, ale uvažuje sa o tom, čo to ekonomicky bude znamenať, kto na tom zarobí, kto prerobí. Nebolo by preto správne, keby sme tieto úvahy, ktoré sa kde-tu objavujú, chceli vylúčiť. Veď v politickej realite nemôžeme vychádzať len z nejakých ideálnych predstáv, ale z toho, že politická realita býva tvrdá, teda treba s ňou ako s takou rátať. Ale ide mi tu o to, že česká národná štátnosť, v rámci spoločnej federatívnej československej štátnosti umožní odlíšiť československé (ako spoločné české a slovenské) a české (ako len české). To teda ďalej umožní, aby sa aj český národ i v rámci federácie, prostredníctvom svojej politickej reprezentácie ako národ politicky vyjadroval. Aby teda bolo možné i politicky klásť otázku zmyslu českej národnej existencie, pretože túto otázku si musí klásť každý národ a pokiaľ si ju prestáva klásť, znamená to už veľmi vážne dôsledky z hľadiska jeho normálneho rozvoja. V tejto súvislosti chcel by som upozorniť ešte na jednu vec. Myslím, že na Slovensku sa niekedy prejavujú obavy, či sa z českej strany pristupuje k federatívnemu usporiadaniu dosť iniciatívne, či tu nie je akési váhanie, alebo nechuť, alebo či to nie je len pod vplyvom tlaku zo slovenskej strany. Vylúčiť takéto názory alebo nálady, prirodzene, nemožno. Dlhoročná minulosť, centralisticko-byrokratický systém tu zanechali svoje. Ale myslím, že súčasne treba i na slovenskej strane žiadať pochopenie pre jedno: že ani z hľadiska českého národa nemôže byť federácia vytvorená zhora. V záujme trvanlivosti nového štátneho spojenia českého i slovenského národa treba, aby federácia vznikla v maximálnej miere demokraticky. Ak teda dnes na českej strane usilujeme o vytvorenie českých národných orgánov štátnych i politických, tak nie preto, že by sme chceli oddaľovať vytvorenie federácie, ale preto, aby sme práve túto federáciu mohli vytvoriť ako výsledok prejavu vôle dvoch národov. Vytvorenie českých národných orgánov v politickej i štátnej sfére je predpokladom, aby aj český národ mohol uplatniť svoje stanoviská, svoje predstavy, ktoré by sa určitým spôsobom mohli konfrontovať so slovenskými návrhmi. A potom, musí dôjsť, pravdaže, k určitej politickej dohode o obsahu nového štátneho spojenia. Federácia v demokratickom zmysle, a myslím, že o inú federáciu nešlo a nejde, nemôže byť nejakým vrchnostenským aktom, ktorý je národom daný zhora. Samozrejme, na slovenskej strane sa tento problém pociťuje trochu inak, pretože tu je dnes svojím spôsobom paradoxná situácia. Totiž centralizmus, ktorý predtým viedol k tomu, že celospoločenské, celoštátne orgány zároveň fungovali ako české a Slovenská národná rada, ktorá bola reprezentantom slovenských orgánov nemala nijaká kompetenciu teraz spôsobil, že slovenský národ má tu svojho, môžeme povedať legitímneho reprezentanta, kým český národ si ho musí nejako vytvoriť.

V. ZAJACOVÁ: Neoddiali sa tým federácia? Akým spôsobom by sa mali vytvoriť české národné orgány?

J. GROSPIČ: Prakticky sú možné rôzne alternatívy riešenia. Myslím, že je možné, aby sa v Národnom zhromaždení z českej časti poslancov Národného zhromaždenia a z politických predstaviteľov, významných národných osobností českého národa utvorili určitý reprezentatívny štátnopolitický orgán. V tomto zmysle sa natíska aj otázka, či by sa aj Slovenská národná rada nemala zodpovedajúcim spôsobom doplniť o niektoré reprezentatívne osobnosti slovenského národa, ktoré tam, vzhľadom na doterajší politický vývoj nie sú. Tak by sa proces vytvorenia federácie príliš neoddaľoval a národné orgány by už mohli fungovať na základe predsa len určitým demokratickým spôsobom prejavenej vôle, vyjadrených národných záujmov oboch celkov. Azda je tu ešte aj otázka, kedy sa môže federácia reálne vytvoriť. Existujú požiadavky vytvoriť federáciu k 28. októbru 1968, teda k 50. výročiu existencie československého štátu. V rezolúcii Ústredného výboru KSČ je požiadavka, vytvoriť začiatkom budúceho roka ústavný zákon o federatívnom usporiadaní. Zdá sa mi, tu sú potrebné určité etapy, že nemožno všetko vyriešiť jedným ústavným zákonom. Pomerne skoro, myslím, že je to reálne ešte v júni t. r., pred zjazdom, treba prijať ústavný zákon, ktorý by konštituoval štátnopolitické národné orgány české, ako sme o nich hovorili. Potom na XIV. zjazde by sa mali prerokovať politické zásady federatívneho usporiadania, ktoré by sa mali na jeseň rozpracovať už do podrobného návrhu federatívneho zákona.

ZD. JIČÍNSKY: A ideálne by bolo, keby sa na tomto návrhu mohla zhodnúť česká i slovenská strana a predložiť ho potom spoločne Národnému zhromaždeniu na ďalšie prerokovanie.

J. GROSPIČ: Zdá sa mi však, to je môj osobný názor, že toto všetko k 28. októbru nemožno stihnúť. K 28. októbru, na základe tých rokovaní, o ktorých sme hovorili, by bolo možné prijať politickú deklaráciu národnoštátnych reprezentácií o zásadách federácie. Význam takéhoto aktu nemožno podceňovať, pretože v určitej politickej deklarácii treba stanoviť základné východiská, princípy, podmienky, pre toto nové štátne usporiadanie i obsah tohoto spojenia. Z tohoto potom federálny zákon musí vychádzať. Ale aby aj oba národy vedeli, čo je teda zmyslom toho spojenia, treba jeho obsah myslím, aj nejakým takýmto spôsobom manifestovať.

ZD. JIČÍNSKY: Podľa môjho názoru podstata časového problému nie je v tom, či zákon o československom federatívnom usporiadaní prijme Národné zhromaždenie už k 28. októbru, ale v tom, že bude treba zabezpečiť, aby voľby do nových vrcholných zastupiteľských orgánov sa už konali vo federatívnej štruktúre, t. j. do slovenského parlamentu, českého parlamentu a spoločného federálneho zastupiteľského zboru. To po prvé. A po druhé, aby od týchto volieb, celá sústava orgánov národnoštátnych, aj federálnych, už mohla reálne fungovať. Aby sme od volieb už mali československý federatívny systém. Z tohto hľadiska sa mi zdá prístup, vyjadrený v rezolúcii ÚV KSČ — ktorý ráta s tým, že ústavný zákon o československej federácii by sa prijal začiatkom budúceho roku — realistickejší. Do toho času by sa podarilo na skutočne širokej demokratickej báze obsah federácie prerokovať a súčasne doriešiť aj všetky vecné, odborné problémy, ktorých je nemálo.

V. ZAJACOVÁ: Aké sú to problémy?

J. GROSPIČ: Už sme povedali, že ide o premenu celej štruktúry. Na jednej strane treba dovŕšiť a akosi usústavniť štruktúru slovenských orgánov, na druhej strane od základu vytvoriť ucelenú sústavu štátnych orgánov českých a okrem toho vyjasniť inštitucionálnu skladbu i právomoc a kompetenciu spoločných federálnych orgánov. A pritom bude treba riešiť skutočne zložité problémy. Mám na mysli povedzme vymedzenie sféry zákonodarnej kompetencie federálneho zastupiteľského zboru a zákonodarnej kompetencie našich národných parlamentov. V akom vzťahu má byť toto zákonodarstvo, ako sa máme vyporiadať s dedičstvom doterajšieho zákonodarstva, ktoré tiež nemôžeme opustiť cez noc? Ak máme umožniť plynulý prechod do novej štruktúry, tak sa s tým všetkým musíme vyporiadať. Musíme si ujasniť aj celú sústavu správy ako v národných štátnych celkoch, tak aj vo federálnych správnych orgánoch. Obdobne je to so súdnymi orgánmi, proste na všetkých úsekoch štátnej organizácie. Samozrejme, všetky tieto problémy nemôže priamo riešiť ústavný zákon. Budú sa riešiť súbežne v ďalšom zákonodarstve, či už v spoločnom federálnom, alebo v národných celkoch. Ale musia sa súbežne ujasniť a rozriešiť, aby federácia od volieb už mohla v plnom rozsahu fungovať.

V. ZAJACOVÁ: Aký by bol teda podľa vás reálny termín?

ZD. JIČÍNSKY: Ak sa predpokladá, že na jar budú voľby, znamená to, že v januári, najneskôr vo februári by sa musel prijať ústavný zákon o federácii a v súvislosti s ním by už museli byť prepracované aj určité ďalšie legislatívne akty, ktoré by prichodilo ešte do volieb pripraviť a včasti aj prijať. Myslím, že nikomu nepomôže, ak sa k 28. októbru vyhlási federácia ústavným zákonom, keby sa aj tak mohla realizovať až po voľbách.

J. GROSPIČ: Ďalšie pochybnosti sú v tom smere, že k 28. októbru nemožno urobiť všetky organizačno-právne a iné dôsledky inštitucionálne, kádrové a pod., spojené s federáciou. Okrem otázok, o ktorých tu bola reč, je tu aj problém spojenia federatívneho systému s reformou ekonomického riadenia. Myslím, že si nikto neželá, aby sa existujúca štruktúra centrálneho riadenia ekonomiky, ktorá vznikla v dobe byrokraticko-centralistického systému, preniesla do sfér národnoštátnych orgánov. Avšak osobne sa domnievam, že to nemožno pripraviť za dva mesiace. Treba rátať s tým, že tieto práce sa majú urobiť zhruba do konca roku.

V. ZAJACOVÁ: Súbežne s federáciou by malo dôjsť aj k zmenám v politickom systéme.

J. GROSPIČ: Nesporne. Je prirodzené, že sa musí utvoriť napr. Česká komunistická strana a jej vedenie a český národný front a jeho orgán. To sú ďalšie otázky, ktoré by asi bolo treba prepracovať. Aj v rezolúcii ÚV KSČ sa o tom hovorí, avšak doterajšie koncepcie volebných zákonov, ani doterajšie koncepcie zastupiteľských zborov z toho nevychádzali. Je to opäť zložitý problém.

ZD. JIČÍNSKY: Doplnil by som ešte maličkosť k otázke časového postupu. Musíme rátať aj s určitým postupom parlamentných prác. Treba prerokovať najprv zásady pripravovaného ústavného zákona o československej federácii a potom, samozrejme, paragrafovaný návrh. A to, samozrejme, spojiť súčasne aj so skutočne širokou a v oboch častiach celonárodnou diskusiou na reálnych základoch, nie ako kedysi, keď v podstate išlo len o oznámenie sa s určitými vopred rozhodnutými stanoviskami. Nazdávam sa, že tézy spomínanému zjazdovému

dokumentu by sa už teraz mali dať k dispozícii stranickým organizáciám i širšej verejnosti. Diskusia by sa mala začať už teraz v lete, pred zjazdom.

J. GROSPIČ: Aj preto žiadame urýchlene vytvoriť české národné orgány. Ich práca nemôže byť nejakou kabinetnou záležitosťou. Ide práve o to, aby sa tieto koncepcie dostali do najširšej verejnosti a aby sa zase spätne požiadavky českého a slovenského národa zodpovedajúcim spôsobom mohli politicky vyjadriť a presadzovať.

ŽD. JIČÍNSKY: Ešte k zriadeniu českých národných orgánov. K tomu treba ústavný zákon, ktorý by sa mohol prijať už v najbližšom čase. Tento zákon by mohol legalizovať všetky opatrenia k príprave federatívneho usporiadania ešte v období dovolieb a do plného uskutočnenia toho federatívneho usporiadania. Nehľadiac na to, že tento ústavný zákon by mal dať určité demokratické záruky napr. v tom smere, aby slovenskí predstavitelia v Národnom zhromaždení už nemohli byť prehlasovaní, pretože doteraz platný ústavný vzťah to nezaručuje.

J. GROSPIČ: Ešte k politickému systému. Politický systém sa musí meniť, povedal by som dokonca, že sa musí a môže meniť rýchlejšie, než štátoprávny systém. Niet nijakého dôvodu, prečo by sa tu už dnes nevytvárali samostatné české a slovenské organizácie vo sfére určitých dobrovoľných spoločenských združení. Niet nijakého dôvodu, ak sa na oboch stranách ukáže potreba vytvárania nejakej spoločnej reprezentácie. To závisí od nich. Ale netreba to nijako odkladať. Pokiaľ ide o vytvorenie Českej komunistickej strany, prirodzene, nemôže sa konštituovať pred zjazdom, pretože dnešné stanovy to neumožňujú. Ale veľmi skoro by sa mal napríklad vytvoriť český Národný front. Niet dôvodu, prečo by tomu tak nebolo, pretože už dnes existujú určité organizácie, napr. nekomunistické politické strany, sú iné na Slovensku a v českých krajinách, takže v tom smere sa politický systém môže a má meniť bezprostredne. Ale zmeny politického systému, podľa mojej mienky, sú aj predpokladom k rýchlemu prechodu k federálnemu systému. Nám predsa nejde o to, aby sme v štátoprávnej sfére zaviedli federálny systém a aby nám zostal v politickej oblasti byrokratický centralizmus. Federálny systém je spojený s dôsledným uplatňovaním zásad politickej demokracie v socialistickej spoločnosti. Jedine v tomto komplexe ho musíme chápať.

V. ZAJACOVÁ: Ako sa vyrieši problém rozhodcu, ktorý nastolujú Moravania?

J. GROSPIČ: To vyrieši federácia, dá potrebné záruky.

Chcem ešte doplniť otázky konštruovania federácie. Zdá sa mi, že zatiaľ sa k nej pristupuje najmä na Slovensku, z hľadiska konštituovania národnej štátnosti, čo je úplne prirodzené. Je to dôsledok neblahého predchádzajúceho vývoja. Na druhej strane si musíme ujasniť aj jednu dôležitú vec, spojenú s federatívnym štátom, že totiž treba vzťah federálnej moci, štruktúry kompetentných federálnych orgánov a národných orgánov vymedziť určitým rozumným spôsobom a preniesť časť zvrchovanosti a s tým spojených kompetencií národných štátnych celkov slovenského a českého na spoločný federatívny celok a jeho orgány. A tu práve, myslím, že môže pôsobiť veľmi pozitívne, ak dokážeme rozumným spôsobom tieto vzťahy delimitovať tak, aby v nej mala svoje pevné miesto národná štátnosť a jej orgány a — na druhej strane, aby mala svoju plnohodnotnú funkciu vzhľadom k štruktúre federálnych orgánov funkciu, umožňujúcu využívať všetky výhody spoločného riešenia určitých vecí, ktoré sa nevyhnutne musia riešiť v spoločnom centre a ktoré by viedli k prirodzenej integrácii. Mám na mysli faktický dosiahnutú integráciu, nie integráciu nejako umelo vyvolávanú administratívnou centralizáciou. Ide o to, aby vzájomná rovnováha, kontrola zo strany národných štátnych celkov voči federácii a naopak, bola aj významným prvkom demokratickej štrukturácie moci, ktorá by zabraňovala aj napríklad recidívam byrokratického centralizmu.

Mladá fronta z 9. júna priniesla úvahu Jiřího Hanzelku pod názvom „Hodina pravdy" o povinnosti komunistov zodpovedne pripraviť svoj mimoriadny zjazd. Z jeho úvahy sme vybrali záverečnú pasáž:

„Budúca tvár ÚV je v rukách jedného a pol milióna ľudí. Majú možnosť i povinnosť dokázať svoju vernosť ideám, svoju progresívitu, svoju skutočnú schopnosť zvoliť sto dvadsať ľudí, ktorí nemenia farbu, ktorí nemusia dokazovať svoju príliš čerstvú alebo príliš matnú pokrokovosť, vlastenectvo a vernosť socializmu, pretože to všetko už dokázali roky ich života. Verejné schôdze strany za päť mesiacov dokázali, že takých ľudí je dosť. Jediné, čo im dosiaľ chýbalo, bola nomenklatúra, ten kastový punc komunistov ľa kategórie, ktorí mali dvadsať rokov v rukách osudy strany i osudy štátu. Ale v júni 1968 musíme vedieť, že nomenklatúra sa vytvorila ako kľúč k systému spoľahlivých kolieskov stalinského mocenského stroja. Nomenklatúra dodnes nebola zrušená. Júnové okresné konferencie majú možnosť a aj povinnosť voliť najlepších z najlepších, bez ohľadu na nomenklatúru.

Pred voľbou — ak má viesť k jednoznačnej náprave verejných vecí — musí strana predovšetkým rozmetať clonu príliš milosrdných, mätúcich a zavádzajúcich slov. Len celá pravda otvára možnosť celej nápravy a celej obrody. Každý člen strany musí v júni prežiť svoju hodinu pravdy. Kým vysloví meno, kým zdvihne ruku, musí nájsť v sebe silu nazvať si veci pravým menom, uvedomiť si čo treba urobiť a kto je schopný to preňho a v jeho mene urobiť, komu môže, smie a potom aj musí dať dôveru.

Už v júni sa rozhodne, kam vykročí strana v septembri a či týmto septembrovým krokom dá občanom tohoto štátu dosť dôvodov, aby jej v budúcich rokoch zverili svoje osudy i osudy Československa. Pretože po voľbách delegátov a po zjazde príde rýchlo chvíľa, kedy o svojich najvyšších predstaviteľoch v najvyššom zákonodarnom zhromaždení budú rozhodovať všetci plnoprávni občania tohto štátu. Ústava im dáva právo tejto konečnej, rozhodujúcej voľby.

A ústava platí pre všetkých.

PRAVDA, 14. júna 1968, str. 7.

Extrémy spolužitie nezlepšia

9/173/XI

Demokratizačný proces, prebiehajúci v celej našej spoločnosti, mal svoje logické dôsledky aj v oblastiach južného a východného Slovenska, kde popri sebe žijú občania slovenskej a maďarskej národnosti. Prejavili sa tu najmä v aktívnejšom národnom cítení a v požiadavkách z neho vyplývajúcich. Občania slovenskej národnosti poukazujú na dôsledky deformácií päťdesiatych rokov, ktoré sa prejavili aj v nesprávnych zásahoch do rozvoja kultúrneho a národného života Slovákov, žijúcich v národnostne zmiešaných okresoch. Strašiak buržoázneho nacionalizmu a zrušenie Matice slovenskej, ktoré sa práve v tejto oblasti obzvlášť nedobre pocítovalo, mali negatívny vplyv na posilňovanie národného povedomia a uspokojovania kultúrnych potrieb Slovákov v týchto okresoch. Na druhej strane s početnými požiadavkami prichádzajú aj občania maďarskej národnosti.

Je jasné, že v záujme harmonického spolužitia Slovákov a Maďarov v týchto oblastiach treba nejeden problém v zásade i podľa miestnych potrieb riešiť. Treba to však robiť uvážene, bez vzbudzovania vášní a bez výstrelkov z jednej i z druhej strany, veď napokon Slováci i Maďari budú na južnom i východnom Slovensku žiť ďalej a je prvoradým záujmom jedných i druhých, aby toto spolužitie bolo harmonické, v obojstrannej tolerancii. Zatiaľ však o zaujaté výstrelky a extrémy z jednej i z druhej strany niet núdze. Okresný výbor Csemadoku v Galante napríklad formuloval k problematike slovensko-maďarského spolužitia rezolúciu, v ktorej doslovne uvádza: „Demokracia ako forma vládnutia v podmienkach okresu — mechanické uplatňovanie vôle väčšiny dáva možnosť legálnymi, demokratickými formami okliešťovať práva tu žijúcej maďarskej menšiny. Demokracia a právna prax na týchto základoch neposkytuje reálnu ochranu, rovnoprávnosť, je iluzórna a anulovaná. Takáto rovnoprávnosť môže znamenať len bezočivý výsmech životných záujmov menšiny." — Netreba hádam uvádzať ani údaje o počte maďarských škôl, funkcionárov a pracovníkov maďarskej národnosti v štátnej správe v Galantskom okrese na usvedčenie zo zjavnej vecnej nesprávnosti a zaujatosti tejto state.

Práve tak ťažko možno pokladať za vhodnú formu nadviazania spolupráce Csemadoku a prípravného výboru Matice, ak sa táto spolupráca — ako sa to stalo v Komárne — ponúkne zo strany Csemadoku listom, na ktorom chýba akýkoľvek podpis a pečiatka, teda na úrovni anonyma.

To z jednej strany. Rovnako však treba hovoriť — otvorene a bez taktizovania — aj o zaujatých výstrelkoch, zhoršujúcich vzájomné spolužitie, zo strany druhej. Spontánne znaky po obnovení činnosti Matice slovenskej sú nesporne veľmi sympatické a vítané. No, ani tu nemožno nevidieť niektoré nedobré extrémy. Pred niekoľkými dňami sa napríklad v Leviciach zišli zástupcovia matičného hnutia z okresov južného Slovenska, ktorí tu prijali stanovisko k súčasným národnostným vzťahom Slovákov a Maďarov, žijúcich v ČSSR. Tento dokument, obsahujúci celý rad správnych hodnotení, postrehov a námetov znehodnocujú však viaceré prinajmenšom pomýlené konštatácie. Spomínané stanovisko viackrát nevecne generalizuje, nediferencuje a tak zjavne v rozpore so skutočnosťou konštatuje, že „v okresoch južného Slovenska používal sa len maďarský jazyk aj v tých obciach, kde prevažná časť obyvateľstva sú Slováci." To predsa t a k t o nie je pravda.

Na inom mieste sa v stanovisku hovorí, že v mestách a obciach boli „odstránení Slováci, pomáhajúci presídleným Slovákom. Títo boli nahradení na vedúcich miestach novými ľuďmi, bez chrbtovej kosti, ktorí sa báli, aby neboli vyhlasovaní za buržoáznych nacionalistov, vzdali sa svojho národného presvedčenia a po zvýhodnení maďarskej menšiny stávali sa jej prisluhovačmi". Opäť si myslím, že takéto generalizujúce konštatovanie nie je presné, a preto význam celého dokumentu znižuje, práve tak, ako formulácia, že „i keď sa do funkcie dostal Slovák, tak len národne neuvedomelý".

Celkom jednoznačne nemožno súhlasiť s paušálnym obvinením funkcionárov Csemadoku zo „sústavných snáh o rozbitie jednoty štátu", ďalej s požiadavkou „nové triedy materských škôl zriaďovať len slovenské", atď. Za takýchto okolností je udivujúce konštatovanie v závere stanoviska, že „sleduje konsolidovanie národnostných a iných vzťahov".

Problematika spolužitia občanov slovenskej a maďarskej národnosti je obzvlášť citlivá a na každý extrém sa s umocnenou intenzitou renguje vždy z tej druhej strany. To by malo podstatne zvýšiť zodpovednosť každého kroku, každého vyhlásenia a konštatovania, ktoré sa v tejto oblasti urobí. Hľadisko úprimnej konsolidácie znamená bojovať proti extrémnym prejavom predovšetkým vo vlastných radoch. Z Akčného programu KSČS i z vyhlásenia vlády jednoznačne vyplýva, že problémy spolužitia v oblastiach s národnostne zmiešaným obyvateľstvom sa vidia a že sa postupne budú riešiť. Tak, aby sa toto spolužitie nezhoršovalo, pri rešpektovaní základných faktov a dôstojne pre obe strany. Treba jednoznačne povedať, že hlásatelia extrémnych stanovísk — jedných i druhých a v mene hocakého cieľa — operujúci so skreslenými faktmi, konsolidácii spolužitia iba škodia.

JAROSLAV MEŠKO

PRAVDA, 16. júna 1968, str. 2.

PULZ DŇA

O ROZPUSTIŤ APARÁT STRANY?

V týchto dňoch som pochodil po niekoľkých okresných sekretariátoch KSS. Vari na každom z nich som narazil na vyslovenú alebo iba v náznakoch vyjadrenú otázku: Čo bude s nami? Nástojčivá otázka je tu, vystupuje v celej svojej zložitosti a skôr alebo neskôr bude treba na ňu dať priamu odpoveď. Je príliš vážna, než aby ju bolo možné odohnať mávnutím rukou alebo vidieť riešenie v šalamúnskom: však oni sa neotrasú.

Voči stranickému aparátu možno mať sto výhrad a ešte viac pripomienok. Jeho úloha, význam, jeho štýl a metódy práce boli adekvátne úlohám a postaveniu strany v spoločnosti, keď samotná strana sa chápala ako nástroj diktatúry proletariátu. Akčný program formuluje poslanie strany do novom: je a musí byť v tom, aby vyvolávala socialistickú iniciatívu, ukazovala cesty a reálne možnosti komunistických perspektív a systematickým presvedčovaním i osobným príkladom komunistov získavala pre ne všetkých pracujúcich.

Toto poslanie určuje a mení koncepčný ráz činnosti strany a jemu zodpovedajúce úlohy a postavenie stranických orgánov a aparátu. Je na bielom dni, že existujúca štruktúra aparátu, jeho formy a metódy práce nezodpovedajú ani súčasnej, ani budúcej potrebe. Dnes je predsa prirodzené, že od aparátu nikto nebude a nemôže chcieť, aby bol skresľujúcim filtrom problémov a dynamickej rozpornosti, aby umelo zakrýval vznikajúce trhliny, čierne bodnotil ako biele a naopak — tak, ako si to želal niekto „hore", ako mu to vyhovovalo, konvenovalo. Podobne roky uplatňované a živené metódy príkazov, zákazov, detailných smerníc a k nim ešte detailnejších pokynov už nemajú opodstatnenie.

Môže byť vcelku prirodzená otázka, presnejšie obava: je súčasný stranícky aparát schopný žiaduceJ a neoddiskutovateľnej preorientácie? Môže sa v tomto smere vyslovovať skepsa alebo presvedčenie, že v nijakom prípade nie, mne v tejto dileme — našťastie — neprichodí byť arbitrom. Som však presvedčený, že tak ako aparát nemožno komplexne odmietať, ale diferencovane a citlivo pristupovať k jeho súčasnému zloženiu, nemožno ho ani jednoznačne obhajovať a nepočúvať úprimne a čestne vyslovené výhrady na jeho adresu.

V súvislosti s jeho ďalším osudom je nesporných niekoľko skutočností: pretože strana v budúcnosti nebude a ani nechce byť univerzálnym „správcom" spoločnosti, stáva sa vrcholne aktuálna nutnosť jeho štrukturálnych zmien a vari aj existujúcej systemizácie. Aktuálna je napríklad otázka, či na okresnom výbore strany musí byť tajomník pre priemysel a tajomník pre poľnohospodárstvo a im podliehajúce oddelenia; či sa na okresoch nevrátiť k tradícii funkcie predsedu okresného výboru ako čestnej funkcii. S predpokladaným znížením stavu aparátu bude mať zrejme veľký význam forma časovo ohraničených alebo stálych komisií a k vážnemu slovu sa dostane volený orgán a dobrovoľný stranícky aktív.

Z palety možností a perspektívnych potrieb dotkol som sa iba niektorých momentov. Riešiť komplexne súčasný stav, nájsť optimálny variant, preveriť ho objektívnou skúškou praxe, to je jedna z aktuálnych úloh, ktoré nestrpia dlhý odklad.

BOHUŠ TRÁVNIČEK

KULTÚRNY ŽIVOT, č. 24/68, 14. júna 1968, str. 1. a 3.

11/173/XI

Perspektívy dneška

1. Čo by podľa Vás mohlo na Slovensku urýchliť a upevniť demokratický vývin?

2. Aký je Váš názor na prediskutovávanú otázku monolitného, resp. pluralitného politického systému u nás?

JAROSLAVA BLAŽKOVÁ

Demokracia je pluralita. Aspoň tak sa mi to vidí: jednu od druhej nemožno oddeliť. Preto odpoviem na obe vaše otázky odrazu.

Neviem, či je správne, aby ústava zaručovala vedúce postavenie v štáte jednej strane, ale keď je to už tak, mala by sa vari demokratizácia začať radikálnou prestavbou tejto strany. Ako má jej renovovanie a regenerovanie postupovať, je vecou jej členov. Sama by som si želala, aby to bola strana i c h, a nie strana n a d nimi.

Potom je tu, pravda, Národný front, ale jeho existenciu som doposiaľ akosi nepozorovala. Teraz počuť, že táto spiaca kráska má byť prebudená k životu, ibaže rytierov zatiaľ nevidno. O to väčšie pochybnosti vznikajú, keď sa tvrdí, že jej oživenie má byť také účinné a všestranné, že mimo nej sa nič politického nesmie diať, ba ani snívať. Nazdávam sa, že Národný front by si označenie „národný" zasluhoval iba vtedy, keby každá strana, ktorá je v ňom zastúpená, bola skutočnou, autonómnou politickou silou. A to by zase predpokladalo, že sa terajšie zloženie tohto vrcholne politického frontu nebude považovať za raz navždy dané. Veď demokracia je aj zmena, a to zmena vnútri.

Demokracia však nie je iba súbor inštitúcií. Naša demokratizácia nemôže dôjsť ďaleko, ak do svojho pohybu nezahrnie aj zmenu postojov, ktoré si rôzne spoločenské skupiny za posledné dve desaťročia vypracovali. Napríklad pod rovnosťou sa dlho rozumelo, že nie je slušné, aby sa človek od človeka líšil alebo nedaj bože jeden nad druhého vynikol. Teda rovnosť ako kosačka, ktorá hneď sekne, čo kde prečnieva; ako kolektívny život pod penzľou, kde blaženosť je prídelovým systémom prideľovaná a namáhať sa pre ňu netreba. Slávne heslo o rovnosti však vyjadruje iba presvedčenie, že hodnota človeka je uložená v ňom samom a nič vonkajšie (zásluhy predkov, majetok, odznaky moci, ktoré možno prišpendliť a zase odšpendliť) nemá ubrať ani pridať vnútornej hodnote človeka. Takýto obsah musíme rovnosti vrátiť, lebo iba tak bude podnetom k pohybu, a nie jeho zmrazením. Iba tak sa stane výzvou na súťaž, ktorú možno vyhrať stálym a namáhavým rozvíjaním vlastnej osobnosti. Pravidlá hry by mali by pre všetkých rovnaké — ale výsledky — to už je tá nezmeniteľná nespravodlivosť ľudského osudu — budú veľmi rozdielne.

JÓZEF BŽOCH

1. Predovšetkým dôsledná výmena proskribovaných ľudí, ktorí majú stále v rukách moc a hľadia si ju udržať za každú cenu a každými prostriedkami. To by bol nielen akt spravodlivosti, ale aj predpoklad urýchlenia a upevnenia demokratického vývinu na Slovensku. Ako sa má vybudovať dôvera v úprimnosť novej politiky, ak ju majú vykladať a uskutočňovať ľudia, ktorí logicky inklinujú k tomu, čo robili celé roky? Neverím až v také prevteľovanie duchov, v taký premenu osobnosti, že by funkcionár, ktorý si pred rokom myslel pravý opak toho, čo dnes, a s úprimným zaujatím a v i e r o u vykonával pravý opak toho, čo dnes, že by takýto funkcionár bol nejakou zárukou demokratizmu. Rozumejte, nevolám po vendete, zámorne som použil slovo v ý m e n a. Nejde mi teraz o tých, čo sa dopustili trestných činov, ale o tých, čo horlivo vymýšľali a vyvíjali činnosť, ktorej dôsledkom bola duchovná devastácia slovenského človeka; o tých, čo napríklad v školstve, v osvete, v kultúre, zaviedli nadvládu vzdelanostného podpriemeru, ba často do neba volajúcej hlúposti; čo napríklad okradli celú generáciu o znalosť cudzích jazykov; atď. atď. Samozrejme, môžu sa vyhovárať na všeličo, napríklad na plnenie stranickej línie, ale v takom prípade sa ich osobná vina nezmenšuje, stáva sa len súčasťou inej, väčšej, neosobnej viny. Autori a vykonávatelia tohto zmrzačujúceho kultúrnopolitického kurzu sedia aj dnes na svojich i vyšších miestach a tentoraz nerozkazujú, ale udeľujú demokratické rady;

ale starý slovník a štýl prezrádza ich starý myslenie: hovorí viac než oni sami.

To, že sedia na svojich miestach, sa mi zdá príznačné pre onen hypnotický stav, do akého nás uviedol masový ošiaľ federácie. Slovensko zrazu vyzerá ako krajina, ktorej chýbali len federácia, aby bolo všetko v absolútnom poriadku. Na tomto koráb sa vezú všetci, spravodliví i nespravodliví, vinní i nevinní. Áno, áno, typická slovenská idylka. Lenže prebudenie z nej môže byť horšie, ak si včas neuvedomíme, že s federáciou je zlučiteľný diktát tak isto ako s nefederáciou.

2. Ľudské myslenie sa nezastavilo na prahu 20. storočia, a tak ako v iných oblastiach vyvrátilo klasické poučky, má právo preskúmať a prípadne vyvrátiť aj teórie o jedinej vládnúcej strane ako o najideálnejšom riešení pre socialistické spoločenské zriadenie. Veď strana nie je dielom božím, ale ľudským a ako taká musí nevyhnutne podliehať ľudským kritériám.

Osobne sa domnievam, že systém dvoch strán s približne rovnakými cieľmi by vyhovel nielen týmto podmienkam, ale aj prirodzenosti človeka, ktorý by mal možnosť skutočnej, nie iba domnelej voľby. Vyhovelo by sa oprávnenému volaniu po kontrole moci, lebo toto volanie je iba výrazom hádam aj neuvedomovanej skúsenosti, že pri existencii jedinej strany so železnou a často slepou disciplínou vzniká vždy nebezpečenstvo zneužitia, nespravodlivosti, útlaku, teroru. Odstránil by sa pocit menejcennosti u bezpartajnej väčšiny národa, ktorá sa politicky nevyužíva, naopak, v očiach vládnúcej strany môže byť rovnako potenciálnym spojencom ako potenciálnym nepriateľom.

Neviem, či je vhodné použiť podobný argument, aký použil člen ÚV KSČ Alois Indra v súvislosti s ľudovými milíciami. V Těšíne povedal: ak sa hovorí o nepotrebnosti milícií, je to dôkazom ich potrebnosti. To isté by mohlo platiť aj o systéme viacerých politických strán. Hovorí sa o nich, je to teda realita, s ktorou treba rátať. Ak len, pravda, nepovažujeme väčšinový zvyšok národa za beztvarú a bezduchú masu, súcu len na to, aby poslušne plnila uznesenie strany, ktorá chce reprezentovať aj ju. Neprekvapuje ma energia, s akou najvyšší činitelia bránia vedúcu úlohu jednej strany; prekvapuje ma strach, s akým zatracujú hoci len myšlienku na systém viacerých politických strán. Pre prežívanie socializmu je zlou vizitkou fakt, že sa oň bojí vládnúca strana, ktorá má jediná k dispozícii taký mocný propagačný, politický i policajný aparát, ktorá fakticky rozhoduje o všetkom, čo sa v tejto krajine stane. Nepripustiť opozičnú alternatívu znamená pripúšťať väčšiu prežívanie tejto alternatívy; znamená to vedomie vlastnej slabosti alebo nevieru v úspech vlastnej veci. Tak to aspoň vyzerá, keď si to človek domyslí do konca. Pravdaže, bolo by naivné očakávať, že vládnúca strana sama vyjde s iniciatívou na politické organizovanie opozície, že toda sama sa bude snažiť, aby bola vystriedaná pri moci. Z toho vyplýva okrem iného záver, že na prvom mieste nie je ani tak strach o socializmus, ako skôr strach o moc. Malo by však ísť o delenie moci, nie o jej uzurpovanie. Teoreticky sa síce pripúšťa možnosť tzv. oponentúry v rámci politických strán národného frontu: lenže tieto strany bez členskej základne sú len kurióznymi sinekúrami funkcionárov a nereprezentujú vlastne nikoho, aspoň na Slovensku nie. Sú príliš ustráchané, aby mohli robiť samostatnú politiku, a príliš nesamostatné, aby mohli robiť politiku vôbec. A tak teda myš, lienka plurality politického systému ostáva predbežne v rámci úvah, a hypotéz, hoci praktické predpoklady pre ňu vytvorila — mimovoľne a paradoxne — svojou minulou politikou práve komunistická strana.

KATARÍNA LAZAROVÁ

1. V prvom rade by bolo treba jasne a pre každého občana zrozumiteľne definovať pojem demokracia. Pre najstaršie obyvateľstvo je to romantická predstava (skrášlená spomienkou na vlastnú mladosť) teda časy spred rokov 1938. Dvadsaťročný rojčí o takom živote, kde je všetko a hocičo možné, veď prečo nie, čože je na tom? Môj vrstovník, pokladajúci sám seba za progresívneho, má celkom seriózne presvedčenie, že všetky prechmaty a nezákonnosti proti nekomunistom, sú historicky opodstatnené a teda prípustné. Pre mňa je demokracia a socializmus takmer jedno a to isté. Každý si to vysvetľuje ľubovoľne, podľa vlastného vkusu. A sú i takí, čo si to vôbec nevysvetľujú, čakajú, čo bude a pretože nič nepodnikajú, nič sa okolo nich, ale najmä v nich, v ich vnútri, nedeje. Takých je vari veľa. Aspoň mne sa vidí, že ich musí byť veľa, preto sa na toľkých miestach nič nedeje. Však keď vláda rozhodne. Potom už nejako, pomaličky... Hádam potom zrušíme aj takú socialistickú vymoženosť, ako sú úradné hodiny pre stránky od 7 do 9 hod. ráno. Na obvodných správach bytového hospodárstva. Ale vari počkáme, či to niekde zhora nariadi.

2. Ja som bezpartajná. Neviem, či majú ďalšie politické strany nejaký význam a zmysel. Doteraz teda nemali. Iba ak ten, že ich predstavitelia vyslovovali v mene svojho členstva súhlas alebo nesúhlas, ako sa od nich očakávalo. Čo do počtu členstva neznamenali pre vládnúcu stranu žiadne nebezpečenstvo. Ale ani oporu.

IVAN MOJIK

1. Čo by mohlo na Slovensku urýchliť a upevniť demokratický vývin? Jedine okolnosť, že by sme to so socialistickou demokraciou mysleli všetci skutočne úprimne a vážne, že by sme nekamuflovali.

2. Pluralitný systém? Neviem do detailu, do poslednej čiarky, ako by to u nás malo vyzerať. No vidí sa mi, že v našej komplikovanej, modernej spoločnosti nie je jednoducho možné, aby sa moc sústreďovala iba v rukách jednotlivca alebo niekoľkých jednotlivcov, ktorých de facto nikto nemôže kontrolovať. Všetky historické skúsenosti (i tie naše, najčerstvejšie) dokazujú, k akým obludnostiam môže takýto stav viesť. Nie som síce politik, no ako človek píšúci t. j. stojaci neprestajne pod kontrolou verejnosti, dobre poznám silu a autoritu takéhoto spôsobu kontroly. Vrelo sa zaň prihovárám.

DAŇO OKÁLI

1. Vyriešenie federácie a s tým súčasne [illegible] a organizačná prestavba zastupiteľského, stranického, štátneho, hospodárskeho, kultúrneho aparátu tak, aby tieto orgány mohli úspešne zvládnuť všetky úlohy vytýčené Akčným programom ÚV KSČS a tento program rozvíjať. — Súčasne zabezpečiť rozvoj socialistickej demokracie ako základný predpoklad optimálneho rozvoja intelektuálnych, fyzických a mravných síl každého človeka, zodpovedajúceho súčasným historicko-spoločenským podmienkam.

2. V beztriednej spoločnosti pluralita politických strán stráca svoje sociologické odôvodnenie, keďže každá politická strana sa už potenciálne usiluje o uchvátenie politickej a inej moci. Oponentúru vládnucej politickej strane má dnes vykonávať veda, ktorá je nielen výrobnou, ale vo svojej podstate i riadiacou silou spoločnosti, ako to vyjadruje Akčný program: komunizmus — robotnícka trieda plus veda. Citujem z knihy Ivety Dubskej: Americký rok: „Poprední experti, povolávaní vládou, sa menej spoliehajú na intuíciu a viac na štatistické materiály a elektrónkové počítače... je známe, že v júli 1950 pri rozhodovaní o čiastočnej alebo úplnej mobilizácii rozhodla expertíza harvardského profesora Wassily Leontjeva v prospech prvej alternatívy a že za každým významnejším postojom a opatrením Washingtonu stoja odborníci na teóriu hier." — Tú istú skúsenosť mám i u nás, keď pozorujem a zúčastňujem sa na práci vedeckých pracovníkov z celej republiky pri riešení štátoprávneho usporiadania vo vládnej komisii. Špecifické sociálne, hospodárske, kultúrne a politické záujmy jednotlivých tried (vrstiev) v systéme, kde jestvuje len monolitná politická strana, majú chrániť, uplatňovať záujmové organizácie (zväzy žien, ROH, zväzy roľníkov, mládeže atď.) ako politická sila.

JÁN ROZNER

Vaša prvá otázka predpokladá, že široký pohyb za demokratizáciu našej spoločnosti, ktorý sa zdvihol v marci a v apríli tohto roku ako výraz požiadavky oddeliť sa od minulosti a ako prejav nádeje na zmenu prítomnosti — že tento pohyb nezmenene trvá, akoby to bola hmotná substancia s nemeniacim sa skupenstvom. Tento pohyb však bol aspoň čiastočne naplnený, pokiaľ ide o zlikvidovanie rozličných stránok stalinistického systému, a v pozitívnom zmysle, pokiaľ ide o požiadavku federácie, ktorá sa zrejme napĺní. Iné očakávania a nádeje (či už boli oprávnené alebo neoprávnené, reálne alebo nereálne) sa nenaplnili a ostal rozpor medzi slovami a činmi. Kampaň proti takzvaným protisocialistickým tendenciám ako hlavnému nebezpečenstvu v súčasnej situácii vytvorila napokon rozhodujúci tlak aj na slová: prirodzene, nie predovšetkým v tom zmysle, že by ľudia boli zastrašení (no iste išlo aj o toto), táto kampaň však znova oživila vedomie, že je zbytočné angažovať sa vtedy, ak jedinou odpoveďou, jediným argumentom, jedinou polemikou bude to, že ma vyhlásia za nepriateľa.

Okrem toho každé široké hnutie, akým bol aj pohyb za demokratizáciu, má svoj rytmus, svoje obdobie vzopätia a poklesu. Kampaň proti bližšie nerozlíšeným antikomunistickým (t. j. nepriateľským) tendenciám zintenzívnila druhú fázu v tomto cykle, teda pokles.

Napokon k „rozptylu" tohto hnutia pristupuje, že „demokratizácia" reprezentovala niečo značne všeobecné, a keď sa zahamovala diskusia o tom, ako vytvoriť spoločnosť demokratického socializmu (diskusia, ktorá sa plne ani nerozvinula, lebo demokratizačný pohyb bol z veľkej časti zameraný na oslobodenie sa od minulosti), výsledok bol, že spoločenské sily nestihli konkretizovať predstavu demokratizácie v našich podmienkach a možnostiach. Preto sa nazdávam, že dynamizovanie demokratizačného procesu by v momentálnej situácii mohlo nastať len vtedy, keby sa ukazovalo, že sú ohrozené konkretizované ciele a priznané požiadavky, teda napríklad federácia.

Pokiaľ ide o druhú otázku, v období vzopätia demokratizačného procesu sa u nás často vyhlasovalo a písalo, že demokracia, a to akákoľvek, teda aj socialistická, je nemysliteľná bez pluralitného politického systému. Takýto systém u nás neexistoval a vtedy, keď sa táto požiadavka vyslovovala, suplovala ho tlač. Ale samá tlač nejaký pluralitný systém nemôže nahradiť, lebo sama osebe je natrvalo bezmocná,

nemá moc — názory jednotlivca, izolovaných jednotlivcov stoja proti organizovanej moci, ktorá tlak na tlač kedykoľvek môže vykonať, až sa dosiahne zamýšľaný výsledok — a „pluralitné" názory začnú postupne odumierať. Na druhej strane je podľa mňa dosť nepravdepodobné, že pluralitný systém by mohli u nás reprezentovať politické strany. Aj keď dnes môžu pôsobiť, ostávajú málo významné a veľmi bezmocné. Možno sa aký-taký pluralitný systém vytvorí voľným pôsobením najrozličnejších záujmových organizácií, hoci ani to nie je veľmi pravdepodobné.

No v každom prípade praktickou realitou pluralitného systému je možnosť oponentúry. Vie si však u nás niekto predstaviť reálnu oponentúru, keď takéto počínanie by sa automaticky v každom prípade bilagovalo a zatracovalo ako antikomunizmus? Demokratizácia, pluralitný systém, oponentúra — to všetko predpokladá istú atmosféru, klímu, isté minimum tolerancie pre odchylný názor, pre alternatívu: asi by bola dosť jednotná odpoveď na to, či takáto klíma už bola vytvorená.

Verejná oponentúra sa bude môcť u nás najskôr uplatniť v tom smere, že tlač bude mať možnosť do istej miery kontrolovať výkon moci, realizovanie určenej a nastolenej politiky.

Istože, premena monolitnej spoločnosti, kde niet zaručených a neporušiteľných občianskych práv, na socialistickú občiansku spoločnosť so slobodou prejavu či dokonca s pluralitným politickým systémom je proces zložitý a bez precedensu, pričom v našom prípade nemožno ignorovať ani vonkajšie faktory. Zatiaľ sa u nás demokratizácia uskutočňuje zhora, čiže — ako postihol Ludvík Vaculík ešte v prvom čísle Literárnych listov (aj keď sa istý čas zdalo, že sa mýli) — cestou jozefínskeho „tolerančného patentu", z moci a vôle vládcov, keďže predošlý politický systém sa ukázal ako všestranne neefektívny a neuspokojujúci. Ukáže sa, či demokratizácia zhora bola otvorením cesty, prechodom, istou etapou, alebo či má ostať podstatou premeny.

Napokon azda neslobodno zabúdať, že direktívne centralistické riadenie ekonomiky si vyžadovalo ako svoju paralelu direktívne byrokratické riadenie spoločnosti. Až keď v našom spoločenskom organizme začne pôsobiť a v celom rozsahu fungovať nová ekonomická sústava, vznikne priestor pre demokratickú samosprávu spoločnosti zdola.

KULTÚRNY ŽIVOT, č. 24/68, 14. júna 1968, str. 1. a 3.

KULTÚRNY ŽIVOT, č. 24/68, 14. júna 1968, str. 3. a 10.

Socializmus, demokracia, človek

/Výňatok/

MARIAN VÁROSS

Pred niekoľkými týždňami sa zdalo, že úspechy obrodného procesu u nás budú nepriamou podporou demokratických a humanistických tendencií v socialistických krajinách a socialistických tendencií v ostatnom svete. Situácia je však oveľa zložitejšia: zo strany socialistických krajín vzniká voči nám aj aktívna blokáda a zo strany kapitalistických centrál sa podnikajú akcie v nádeji na úspešnú diverziu. A opäť je to len zdanlivý paradox, lebo si tu podávajú de facto ruky sily, ktorým je moc nadovšetko, a tej sa chytajú za každú cenu.

Situácia je však nielen zložitá, ale aj vážna. Nástinná uniformita myslenia našej spoločnosti za posledných dvadsať rokov sa po náhlom uvoľnení prelialа do krajnej názorovej rozrôznenosti. Ľudia, ktorí boli donedávna solidárni opozičníci, začali medzi sebou polemizovať. A naopak, často sa v náhľadoch zbližujú ľudia, ktorí nemajú nič spoločné a boli prv zásadne proti sebe. Keďže veľké problémy sa riešia alebo majú nádej vyriešiť sa, do centra pozornosti ľudí sa dostávajú najmä drobnosti, a na nich sa trieštia i tí, čo by rozhodne mali držať spolu. Ani veľký dramatik by nebol vyprojektoval vzťahy a scény, aké sa zrazu vynorili v našom živote. Ak donedávna kultovské praktiky zabraňovali nielen vidieť, ale najmä uskutočňovať istú rozumnú hierarchiu noriem hodnôt, dnes — proti akémukoľvek očakávaniu — sa táto hierarchia prehlušuje najrôznejšími náhodilosťami, ako keby ľudia nemali ani chuť ani trpezlivosť vytrvať (alebo nedať sa odvádzať) pri veľkých veciach. Príčasto sadajú na lep malichernostiam a senzáciám.

A predsa neprestáva ísť o veci veľké a prosté. Zdá sa mi nepochopiteľný spor o tom, či uprednostňovať federáciu alebo demokraciu. Podľa mojej (možno naivnej) mienky ide o dve strany jedinej mince: to, čo je demokracia medzi občanmi, je federácia medzi národmi. Preto sa odvažujem nepovažovať za trvalé a ideálne dnešné formy štátnej rozdrobenosti a ohraničenosti.) Vo federácii vidím najorganickejší nástroj rozumnej medzinárodnej integrácie. Preto verím, že federácia bude veľkým impulzom aj pre všestranné posilnenie československého zväzku.

KULTÚRNY ŽIVOT, č.24/68, 14. júna 1968, str. 6.a 7.

ANTON HYKISCH

15/173/XI

Druhá fáza experimentu „D"

Rozhodnutím o zvolaní mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS a upevnením hlavného demokratizačného prúdu končí sa v podstate prvá fáza experimentu D v Československu. Prvá fáza, ktorú možno označiť za fázu **nastolenia** problému a prvých nevyhnutných **mocenských zmien** v prvom rade v radoch iniciátorky, komunistickej strany.

Prvá fáza môže sa označiť z hľadiska využitia politických foriem ako kombinácia „osvietenskej" politickej *reformy* **zhora** s prvkami ľudovej iniciatívy typu „tichej" *revolúcie* **zdola**. Popri existencii obojstranne extrémnych síl dá sa konštatovať, že prvá fáza splnila úlohy, ktoré spoločnosť očakávala, i keď v priebehu piatich mesiacov sa vďaka širokej ľudovej iniciatíve rozhodne posunula viacej od zámeru reformy „zhora" k značnému revolučnému kvasu „zdola". Výsledkom tohto posunu je paralelný maratón Dubčekovho teamu, ktorý dokázal úspešne zvládnuť ciele hlavného prúdu a nájsť preň logické i psychologické zdôvodnenie. Treba si uvedomiť, že tento posun v smere hlavnej iniciatívy je pre Dubčekovo vedenie vždy spojený s rizikom, že sa „odtrhne" od značnej časti konzervatívneho stranického i štátneho aparátu, ktorý potrebuje v prechodnom období, kým sa nedostane v teórii i v praxi k uskutočneniu vlastného, nového politického modelu socializmu u nás.

V prvej fáze experimentu D podarilo sa dosť úspešne zvládnuť i ďalší nevyhnutný problém podobných revolučných pohybov — zahraničnopolitické hodnotenie zmien v krajine. Vedenie strany a štátu v Prahe neprepadlo panike, aká sa dala očakávať. Ukázali sa pevné nervy našej novej politickej garnitúry. Túto skutočnosť si obyvateľstvo republiky v nervóznej netrpezlivosti vcelku neveľmi uvedomilo a ocenilo.

Do politického leta a do jesene, ktorá bude stavebným kameňom druhej fázy nášho pohybu, vstupujeme teda so známkami prechodnej politickej konsolidácie. Prvá vlna revolučného nadšenia zdola opadla a konzervatívne elementy nabrali dych. Na pravom okraji fúkajú do plameňa nedočkavci, čo snívajú o masovej opozičnej strane a sú presvedčení, že práve toto úsilie je tým najzdravším, čo môžu experimentu D práve v tomto *konkrétnom* čase poskytnúť. Nie som tej mienky. Tým nevravím, že otázku inštitucionalizácie opozície v politickom modeli socializmu máme hodiť zo stola. Iba si myslím, že počiatok druhej fázy nie je nijako vhodným momentom na dúchanie do tohto plamienka.

Tempo politického pohybu ovplyvňujú totiž nie iba extrémne špičky ďaleko vpredu alebo ďaleko vzadu. Určujúcim prvkom je hlavná masa stredu a jeho schopnosť pochopiť novú situáciu a v jej zmysle sa pomknúť dopredu. Pohyb toho hlavného prúdu je v istom zmysle výslednicou vážoného priemeru všetkých zúčastnených síl. Ak sa spoločnosť pohybuje vôbec dopredu, je to zásluha tých, čo sú v predstihu „o konskú hlavu". No práve preto **rýchlosť** pohybu karavány vpred určujú tí **zaostávajúci**, ktorým sa masa prispôsobuje, ak ju nechce obetovať púšti.

Problém prechodu k druhej fáze experimentu Demokratický socializmus je teda problémom brzdy konzervatívnych síl v samej iniciátorke procesu, v KSČS.

Iba po vyriešení tohto problému možno sústrediť celú spoločenskú aktivitu komunistov i nekomunistov na ďalšie úlohy druhej fázy.

Zjazd KSČS v septembri a obdobie prípravy tohto zjazdu bude zápasom o stlmenie brzdiaceho elementu na minimum. Bude obdobím, v ktorom masa strany má pochopiť, že tempo nemôžu udávať tí, čo nestačia s krokom, ale prinajmenšom musí sa kráčať krokom prevažnej väčšiny v strane.

Či brzdári pochopia, že majú prestať brzdiť a či sa rozhodnú odísť dobrovoľne, o tom sa nijaké tlúzie nerobím. Čo teda môžu robiť státisíce či milióny občanov nestraníkov? Čakať?

Myslím si, že nie. Trpezlivo a vytrvalo spájať sa s najprogresívnejšími silami komunistickej strany a pomáhať pri izolovaní reakcie vo vnútri strany ako aj mimo strany. Lebo i taká reakcia existuje. Jej meno nie je iba fašizmus, ľudáctvo, jej meno je aj Maloměšťáctvo, Opatrnosť, Prisluhovanie mocným na periférii KSČS, Plojharizmus. Za nezákonnosti posledných rokov nie je zodpovedný len Bacílek, Kopřiva, Urválek, čiže komunisti. Na čele ministerstva spravodlivosti stál po dlhé roky predseda Čs. strany socialistickej dr. Neumann...

Bez jednoty progresívnych komunistov a — použime tento trochu nebezpečím voňajúci názov — angažovaných nestraníkov či poctivých príslušníkov iných strán, nebudeme môcť pristúpiť k uskutočňovaniu cieľov druhej fázy nášho spoločného veľkého pohybu.

Politické aspekty druhej fázy

Možno ich zhrnúť do dvoch skupín:

1. kodifikovanie dosiahnutých víťazstiev z prvej fázy: federalizácia republiky, sloboda slova, tlače, zhromažďovanie a spolčovanie, rehabilitácia nezákonne odsúdených;

2. prvé kroky premeny doterajšieho politického modelu socializmu (monolitného) na socializmus demokratický, pluralitný.

Medzi týmito dvoma skupinami problémov je aj časová návväznosť. Nemožno pristúpiť k praktickej premene politického modelu, kým sa ústavno a zákonmi nezabezpečia výdobytky prvej fázy od januára 1968. Iba za nerušeného fungovania oslobodenej ľudovej energie sa kryštalizujú v komunistickej strane i mimo nej zdravé podnety a nápady, ukážu sa tendencie smerovania, ktorým sa potom musí prispôsobiť premena politického modelu, ako si ho dáva za cieľ Akčný program KSČS.

Každé omeškávanie v kodifikovaní doterajších výsledkov demokratizačného pohybu vyvoláva nezdravý stav neistoty, nervozity, provizória. Vyvoláva ľudovú psychózu, ktorú je niekedy ťažko vyvrátiť: „Však sa nič prakticky nezmenilo, len trochu viacej rečí a zaujímavejšie ženy, ale ináč všetko po starom. Akáže reforma, akáže tichá revolúcia!"

V období, keď výdobytky sa faktický dosiahli, ale nie sú vtelené do zákonnej podoby a štátny aparát ich neberie na vedomie, dochádza k typickej situácii „kalných vôd". V takomto medzidobí sa môže stať, že z taktických dôvodov alebo jednoducho z konzervatívizmu či nervozity útočí sa proti faktom či inštitúciám zrodeným z revolučného pohybu. Posledné týždne ojedinelých útokov proti slobode tlače, proti novým organizáciám (K-231, Slov. organizácia na ochranu ľudských

práv, Klub angažovaných nestraníkov, iné kluby a združenia) sú dôkazom. Právne floskuly (neregistrovanosť týchto organizácií) stávajú sa nelogickou zbraňou. Ak mal pohyb od januára dodnes prvky revolučné (a nesporne ich mal) a ak tieto všetci vedúci činitelia demokratizačného pohybu hojne využívali (masové zhromaždenia, demonštrácie, služby komunikačných prostriedkov, diskusné kluby, študentská hnutie, mlčanlivé povolenie štrajkov, administratívne zrušenie predbežnej cenzúry), neobstoja námietky, že ten či onen klub je „nezákonný" a tlač si veľa „dovoľuje" a „škandalizuje" a pod.

Áno, cťou, československých udalostí 1968 je ich v podstate zákonný, humánny a nekrvavý priebeh. A práve preto je nutné rýchlo kodifikovať výsledky masového pohybu, lebo bude v interregnu dochádzať k zbytočným konfliktom, ktoré trieštia spojené sily. Osud federalizačných návrhov SNR (z 15. marca 1968) a nekonečné diskusie o federácii, v ktorých sa už vážne objavujú aj trialistické koncepcie (Čechy—Morava—Slovensko) sú dôkazom, čo prináša omeškávanie a nevieme čo ešte môže priniesť.

Experiment D v našej vlasti má podľa Akčného programu KSČS vyústiť v nový systém politického riadenia spoločnosti:

„Ide o to pretvoriť celý politický systém tak, aby umožňoval dynamický rozvoj spoločenských vzťahov, zlučoval širokú demokraciu s vedeckým odborne kvalifikovaným riadením, upevňoval spoločenský poriadok, stabilizoval socialistické vzťahy, napomáhal poriadku a spoločenskej disciplíne. Základné politické väzby politického systému musia pritom poskytovať pevné záruky proti návratu k starým metódam subjektivizmu a mocenskej ľubovôli."

Ak odhliadneme od stalinského centralistického systému, do úvahy môže prichádzať dvojaký typ politického systému demokratického socializmu:

1. Jednotypový — zakladá sa na sústave tzv. priamej demokracie. Vychádza z komúny. Jeho variant je uplatnený široko hlavne juhoslovanskej praxi. Je to sústava organizačných kanálov rovnakého typu. Občania majú k dispozícii na vyjadrenie názorov a na výkon politickej moci jediný bezprostredný typ zastupiteľských zborov — samospráva, robotnícke rady. Tento typ prenáša princípy tzv. demokracie výrobcov z hospodárskej sféry do politickej sféry. Sú v ňom silné tradície syndikalizmu. Podobným pokusom bol, pravda, na inej sociálno-ekonomickej báze aj kedysi medzi politickým katolicizmom pred vojnou populárny stavovský systém (korporativizmus).

2. Viactypový, diferencovaný systém — zakladá sa na sústave diferencovaných politických organizácií a na ich vplyve na jednotný celoštátny zastupiteľský orgán parlamentného typu. Občania majú k dispozícii širokú paletu spoločensko-politických organizácií, cez ktoré nepriamo ovplyvňujú zloženie najvyššieho zastupiteľského zboru.

Akčný program KSČS, vychádzajúc z demokratických tradícií našich národov, naznačuje príklon k tomuto typu politického systému, ktorý vychádza z existencie viacerých politických strán a iných záujmových a názorových skupín občanov.

Politický systém založený jedine na existencii mnohých politických strán ustupuje do pozadia i v súčasných kapitalistických štátoch a mení sa v praxi na:

— systém dvoch rotujúcich strán (anglosaské krajiny)

— systém viacerých strán korigovaný silnou ústrednou osobnou mocou — režim osobnej moci (napr. gaullizmus).

V Československu po vojne došlo tiež k svojráznej korekcii predvojnového buržoázne-demokratického systému mnohých strán a to:

— redukciou v počte strán na minimálny počet, ktorý vystihuje základné tendencie v názoroch občanov,

— vylúčením permanentnej opozície inštitucionalizovanou koalíciou v podobe Národného frontu.

Východiskom pre druhú fázu demokratizačného procesu a pre premenu politického systému socializmu u nás je teda existencia Národného frontu.

„Na tvorbe štátnej politiky sa podieľa celý Národný front, politické strany, ktoré ho tvoria, i spoločenské organizácie."

— hovorí Akčný program KSČS.

Tým sa črtajú kontúry budúceho politického systému ako kombinácie spoluvlády viacerých politických strán a dobrovoľných spoločenských organizácií pracujúcich.

Tento pokus, ktorý v teórii môže vyzerať zaujímavo a vábivo, môže byť pri úspešnom použití v politickej praxi azajstným svojským prínosom československého socializmu do palety foriem socializmu vo svete.

Na ceste k praktickej realizácii leží však veľa prekážok, ktoré treba prekonať a dobudovať a doslovne oživiť mnohé organizácie, prebudiť zo spánku, či starú formu naplniť novým obsahom. Nie je vždy isté, či sa to podarí a či stará forma dokáže prijať do seba nový obsah.

Pluralitnosť nášho chápania socializmu

Akčný program KSČS veľmi správne vychádza zo základného východiska: spoločnosť súčasného Československa je široko diferencovanou spoločnosťou a mnohými národnými, sociálnymi, generačnými či názorovými a záujmovými skupinami. Adekvátna týmto skupinám musia vyrásť organizačné formy združovania.

DIFERENCOVANOSŤ:
dva národy, viaceré národnosti
triedy: robotníctvo,
roľníctvo
inteligencia
generácie: mládež
pohlavie: ženy
svetonázor: náboženstvo
politické názory: marxisti, nemarxisti

ORGANIZAČNÉ FORMY:
federatívny zväzok
samospráva
odborové zväzy
zväz roľníkov
zväzy umelecké a vedecké
federácie mládežníckych organizácií
zväz žien
cirkvi a laické združenia
politické strany: KSČS
iné strany či združenia

Náš politický model vzniká ako vzájomná spätosť a kombinácia týchto diferenčných rovín, z ktorých ani jedna nie je čistá, ale sa prelína z inými priamymi. Ak by sme znemožnili niektorému z týchto diferencovaných zoskupení inštitucionálny kanál a možnosť zúčastniť sa na vláde spoločných vecí, podlomíme demokratické metódy vlády.

Pluralita politického systému socializmu sa mi javí v tom, že ide o jednotu v základnom (vytváranie nového spravodlivého spoločenského poriadku — socializmu), ale rôznosť ciest a metód a ich hľadanie v dialógu pri rešpektovaní práva menšiny aj pri demokratickej väčšine, ktorá prijíma rozhodnutie.

Udalosti po januári sú praktickým rozpadom monolitného politického modelu socializmu, sú dô-

16/173/XI

kazom jeho prekonania ako výstrojnej etapy nadmi nutnej. (Nie všetci sú presvedčení, že aj v minulosti bola historickou nutnosťou.)

Udalosti po januári 1968 sú pokusom hľadať pluralitný model socializmu. Niekto pre pokoj svojich občanov. V záujme našej vládnucej strany, aby sa v monológu vyvarovala pre budúcnosť vynášania vlastných kádrov.

Kto toto nepochopil, nepochopil nič z dejinného zmyslu československého experimentu D.

Iba krátkozraký praktik si môže myslieť, že požiadavky druhej fázy demokratizačného procesu akýmsi zázračným oblúkom obídu Slovensko. Naopak, dovalia sa na Slovensko ešte násobnejšie, lebo v prvej fáze sa všetko zanedbalo.

Zvláštna situácia terajšieho Slovenska je v jeho politickej asymetrii. Áno, dovršujeme národnú revolúciu, usilujeme o svoju zvrchovanosť.

Na tento proces sa nalepili všetci tí, ktorí si myslia, že jeho priebeh oddialia alebo celkom zgajlavi ďalšie nevyhnutné etapy obrodného procesu v slovenskom meradle.

Taktická úvaha niektorých vedúcich pracovníkov na Slovensku zdá sa v praktickom zmysle správna a dokonca sú aj badateľné retardačné výsledky na Slovensku, ktoré zdanlivo potvrdzujú „úspešnosť" použitej taktiky. No v historickom kontexte nemožno sa ubrániť pocitu, že ide o pštrosiu politiku.

Ak totiž tvrdíme, že Slováci sú historicky a štátoprávne, ekonomicky i sociálne dospelým a zrelým národom a ak tomuto národu dáme všetky atribúty pre jeho sebarealizáciu, je naivné si myslieť, že ostane „uchránený" od všeobecných požiadaviek celej českej i slovenskej spoločnosti, toho, čo sa v ČSSR v rámci veľkého experimentu D robí.

Slovensko je v medziobdobí až do sklonku tohto roku v nezávidenihodnej situácii. V prvej fáze bolo zamestnané prevažne národným pohybom a jedine vďaka masovému pohybu *všetkých vrstiev* slovenskej spoločnosti (opakujem v š e t k ý c h, nielen komunistov) dostala sa požiadavka federalizácie ČSSR na prvú stranu demokratizačného hnutia tejto krajiny! Rozsah tejto lavíny je imponujúci. Ešte po januárovom pléne hovoriť niečo viacej ako o Košickom vládnom programe bolo znakom odvahy. Ešte v marci Dubček v rozhovore s UNITA váha sa rozhodnúť medzi asymetrickým modelom a symetrickým. A dnes predseda vlády Dubčekovho tímu hovorí, dokedy bude zákon o federalizácii hotový a že český národ dostane české národné orgány, ktoré za polstoročia nepotreboval, lebo bol hegemónom tohto štátu.

Isto je to úspech a dokazuje, že Národný front na Slovensku existuje. Skôr v srdciach a v psychológii národa, ako na papieri v doteraz živoriacich dvoch stranách.

Nezávidenihodnosť medziobdobia je však v tom, že vzhľadom na chýbajúce slovenské štátne orgány, slovenský politický život je paralyzovaný a redukuje sa jedine na činnosť KSS. Skoro pol roka po Dubčekovom rozdelení štátnych u stranických orgánov, mesiace po tom, čo v Prahe funguje dosť iniciatívna vláda a naplno pracuje parlament, na Slovensku jediný politický život predstavujú zasadnutia ÚV KSS, ktoré verejnosť prijíma v podstate trpne, často prichádzajú po významných rozhodnutiach celoštátnych, často a nie náhodou sú vždy o stupeň konzervatívnejšie od celoštátnych.

Od januára doteraz v Čechách a na Morave doplnili dve nekomunistické strany svoju organizačnú sieť a zahniezdili sa skoro v každej obci. Počty ich členov vzrástli na dvoj- i viacnásobok, i keď absolútne nejde o veľkú silu (lidová strana do 40 tisíc, socialisti 16 tisíc členov). Na Slovensku Strana slobody zdĺhavo likviduje vnútrostranícky prípad svojho vedúceho tajomníka a nemôže zatiaľ poskytnúť žiadny program, ktorý by „stál za reč". Strana slovenskej obrody, dedič kedysi masovej strany, má síce vynikajúco robený denník a hovorí inteligentne svoju mienku ku každodenným udalostiam, no nevie o tom, že by v organizačnej výstavbe pokročila čo i len o krôčik od „tieňovej" strany na úrovni krajských tajomníkov a ich pričlenených výborov. Na Slovensku so značným percentom dedinského obyvateľstva niet ani len náznaku nejakej organizácie roľníctva. Na Slovensku s vysokou religiozitou, v krajine, kde dve cirkvi zohrali taký významný úlohu pri biologickom a kultúrnom zachovaní slovenského národa a jeho reči niet politického združenia či strany alebo organizácie, ktorá by sa skoro pol roka po demokratizácii odvážila povedať, že je organizáciou kresťanskou a rada by napr. vydávala nejaký kultúrno-spoločenský týždenník. Ozaj svojrázny výklad dialógu marxistov a kresťanov! Ozaj smutný dôkaz, v akej politickej paralýze leží slovenský politický život, život národa, ktorému všetci zrazu tak horlivo dávajú národnú zvrchovanosť a „všatky" možnosti sebarealizácie!

To, čo sa dnešným konzervatívnym silám v ÚV KSS zdá výhodou (pasivita a zdanlivá monolitičnosť Slovenska), premení sa o pol roka alebo o rok v druhej fáze n a n e v ý h o d u. Táto federatívna republika sa totiž bude skladať z dvoch n a p a p i e r i rovnoprávnych partnerov. Bolo by tragédiou pre komunistov na Slovensku i pre celý slovenský národ, ak by Slovensko malo byť v druhej fáze tým brzdárom alebo v lepšom prípade tým chudáčikom, ktorý nestačí s dychom a bude tým hamovať rýchlejší postup vpred v celej republike. Privedlo by to k narastaniu rozporov v samej slovenskej spoločnosti a ohrozovalo by to celú republiku a v konečnom dôsledku i tých, ktorí tento stav zavinili.

Federáciu na Slovensku a národný život v plnej miere si neviem jednoducho predstaviť za používania doterajších metód a za existencie doterajšieho politického systému. Nezabúdame v zápale boja, že federácia je *forma*, ktorú treba naplniť *obsahom*? A druhá fáza bude o b s a h o v á. Ako preboha bude fungovať slovenský parlament? Bude odkývavať to, čo sa vopred dva dni predtým schváli predsedníctvom ÚV KSS? Akú bude Rada ministrov Slovenska? Iba tieňový kabinet jednotlivých oddelení ÚV KSS? Odmena za verné služby? Aký bude slovenský Národný front a jeho „podiel na štátnej politike" Slovenska?

Zdajú sa vám tieto otázky predčasné, impertinentné? Potom je predčasný a impertinentný Akčný program KSČS. Je pozoruhodné a vôbec nie náhodné, že Akčný program KSS (vydaný dva mesiace po celoštátnom AP) napr.

— iné politické strany ako zdroj štátnej politiky *neberie na vedomie*, jednoducho ich vynecháva;

— o Národnom fronte sa *zmieňuje iba tým, že „treba preskúmať"* postavenie a funkciu spoločenských organizácií (o stranách zase ani slova) a vraj „tento systém bude treba prepracovať zhora nadol". A „Tento problém bude treba osobitne riešiť u roľníckeho obyvateľstva":

— Nemá ani slovka o postoji k veriacim občanom (rovnako na rozdiel od celoštátneho Akčného programu).

Kým teda partia AP KSS o štátoprávnom riešení, národnom hospodárstve a životnej úrovni, o vede a kultúre sú vecné, detailné, majú vyhranenú koncepciu a znamenajú značný prínos pre budúci rozvoj Slovenska, úvodná partia odráža prítomnosť názorov, ktoré demokratizačný proces a jeho prvú fázu v ČSSR berú na vedomie často iba slovami, ale nie premyslenou koncepciou a snahou hľadať ozaj novú politickú sústavu rozvinutého demokratického socializmu na Slovensku.

Druhá fáza a ekonomická reforma

Novou a priaznivou črtou konca prvej fázy experimentu D v Československu je aktivizácia robotníckej triedy a s tým spojené hľadanie vhodných foriem demokracie socialistických výrobcov.

Rovnako, ako je nutné pristúpiť v druhej fáze obrodného procesu k prestavbe politického modelu, je potrebná koncepčne zmeniť aj ekonomickú základňu spoločnosti.

Zospoločenštenie výrobných prostriedkov sa u nás v direktívnom centralistickom stalinskom systéme prejavilo iba ako zoštátnenie. Prechod od zoštátnenia k zospoločenšteniu bude ekonomickým obsahom druhej fázy nášho experimentu.

Podobne ako v štátoprávnej sfére zdrojom moci federálnej vlády budú vlády národné, obdobne bude podnik základňou zospoločenšteniu a súhrn osadenstvami kontrolovaných podnikov bude tvoriť hospodárstvo socialistického štátu. Po 23 rokoch robotník má byť ozajstným vlastníkom podniku a nie iba fiktívnym. Vlastníctvo je efektívne viacej v ý k o n o m práva ako samým právom. Robotník má mať priamy vplyv na riadenie závodu, v ktorom pracuje. Má byť na jeho výsledkoch zainteresovaný nielen mzdou doteraz rátanou podľa jednotných celoštátnych mzdových sadzobníkov, ale i výkonom práv vo výbere vedúcich kádrov a možnosťou rozhodovať o zameraní závodu, o jeho výrobe, o podiele akumulácie a pod.

To je pravda stav dosť ďalekej budúcnosti a isté sa zhodneme na tom, že takéto práva bude rozumne využívať iba osadenstvo samo primerane vyspelé a premýšľajúce dlhodobo, nie krátkozrako pre okamžitú zvýšenie miezd.

R a d y p r a c u j ú c i c h, ktoré sa budú zakladať v podnikoch, môžu mať v podstate dve koncepcie:

1. Sú orgánom jedine zamestnancov, teda prevážne robotníckeho osadenstva (juhoslovanský prípad), tomuto orgánu skladá účty odborné vedenie podniku. Je to dôsledne dovedený systém vlastníctva fabriky osadenstvom fabriky. Osadenstvo ako majiteľ si n a j í m a manažérov (odborné vedenie) podobne ako to robí kapitalista alebo akciová spoločnosť. Záujem je rovnaký: Viesť podnik tak, aby bol čo najúspešnejší. Účty za vedenie podniku schvaľuje a samého riaditeľa menuje a odvoláva robotnícka samospráva, podobne ako manažera na Západe zhromaždenie akcionárov.

2. Rady pracujúcich sú zmiešaným orgánom, kde rovnocenne (alebo v istom pomere a to je práve problém, v akom pomere) sedia vedľa seba zástupcovia osadenstva a zástupcovia riaditeľstva (manažéri). Tu je už teoretický model nie taký jasný a robotnícky vplyv je v praxi dosť obmedzený. V degenerácii môže tento typ viesť k obdobe dnešných pomerov, kde odborová organizácia je vo vleku byrokraticky interpretovaných štátnych záujmov či riaditeľa a je formálna.

V praxi sú oprávnené obavy z pracujúcich prvého typu:

— z radov dogmatikov;

— z radov prugresívnych manažérov.

Sústreďujú o zhodujú sa v jednej výhrade: Kto zaručí, že takto chápaná samospráva nestrhná podniky na družstevnú cestu? Ako sa zabezpečí istá, nutná proporcionalita a tendencie celoštátneho plánu? Sú naši robotníci takí vyspelí, že dajú prednosť perspektívnemu rozvoju podniku pred okamžitým pokušením zvýšiť si mzdy a zisky a „po nás potope"?

No a voči druhému typu sú zase výhrady z doterajšej praxe: Kto zaručí, že sa dobrá myšlienka podnikových rád pracujúcich znovu nediskredituje? Nestanú sa tieto rady formálnym nástrojom vedenia závodu a štátu? Nebude robotnícka moc znovu iba fikciou ako doteraz?

Je zrejmé, že oba tieto typy bude treba overovať v praxi a až potom sa rozhodnúť, ktorému typu dáme prednosť v akých odvetviach a v akých podnikoch.

Hnutie za rady pracujúcich a za robotnícku samosprávu je v každom prípade novým mocným impulzom, ktorý sa v druhej fáze bude rozrastať. Okrem ekonomických dôsledkov bude mať toto hnutie aj značný politický dosah. Prenesie demokratizáciu na pracoviská a do radov robotníckej triedy. Zmení od základu formy práce komunistov v závodoch. Treba tiež rátať s tým, že rady pracujúcich sa budú voliť na masových zhromaždeniach celého osadenstva demokratickými voľbami, bez vopred dohodnutých a pripravovaných kandidátov. Treba rátať, že sa do týchto orgánov dostanú aj robotníci „nepohodlní", „reakční", „málo uvedomelí", nadšenci nemarxisti atď. Slovom, problém plurality, koniec monológu sa prejaví i vo fabrikách.

Druhá fáza experimentu D sa v Československu začína.

Záverom

Obsahom druhej fázy experimentu D v Československu budú teda hlavne tieto procesy:

— dovŕšenie izolácie konzervatívnych síl v KSČS na mimoriadnom XIV. zjazde;

— kodifikácia výdobytkov obrodného hnutia prvej fázy;

— nástup k postupnej prestavbe politického modelu demokratického socializmu, uplatnenie zásad plurality na základe jednotného cieľa — rozvoja socialistickej spoločnosti;

— aktivizácia robotníckej triedy na pracoviskách, hnutie za rady pracujúcich, premena podnikov na autonómne jednotky socialistickej ekonomiky ako nutný predpoklad pre uplatnenie tendencií trhového hospodárstva.

Verím, že i na Slovensku sa nájde snaha hlbšie sa zamyslieť nad obsahovým charakterom druhej fázy obrodného hnutia na báze rozvinutého socializmu. V tomto zmysle poskytuje 7 princípov demokratického socializmu, ako ich komplexne načrtol člen Predsedníctva ÚV KSS Viktor Pavlenda (Čas pozitívnej aktivity, Nové slovo, č. 2) vhodné a rozumné stanovisko. Jednoducho, je tu i nádej, rovnako ako nutnosť, že sa riešeniu širokej palety budúcich problémov nevyhneme ani na Slovensku.

9. júna 1968 ANTON HYKISCH

KULTÚRNY ŽIVOT, č.24/68, 14. júna 1968, str. 6. a 7.

PRÁCA, 13. júna 1968, str. 3.

19/173/XI

Na tému týchto dní

„Dám na to svoju hlavu"

Už dlho trvá dialóg na stránkach tlače medzi Ministerstvom národnej obrany a medzi občianstvom, ktorá v tomto dialógu zastupuje tlač, vo veci spojeneckého štábneho cvičenia armád Varšavskej zmluvy, ktoré sa má uskutočniť na území Poľska a ČSSR teraz v júni.

Najobvyklejšie otázky, ktoré novinári dávali a dávajú tlačovým predstaviteľom armády (je to jednak tlačový tajomník Ministerstva národnej obrany pplk. Kudrna a tlačový zástupca nastávajúceho štábneho cvičenia generálmajor dr. Čepický) sú:

Prečo sa cvičenie musí uskutočniť práve teraz?

Kedy sa zaplánovalo?

Prečo nemôžu značkovacie jednotky tvoriť príslušníci našich ozbrojených síl?

Kedy cvičenie presne bude, dokedy bude trvať, kde bude prebiehať?

Prečo prídu na naše územie aj tanky iných armád?

Prečo majú byť medzi značkovacími jednotkami aj lietadlá?

Prečo, prečo, prečo?

Včera opäť boli bratislavskí novinári zvedaví na odpovede. Zišli sa s tlačovým tajomníkom MNO, pplk. Kudrnom, ktorý chodí už pravidelne každých 14 dní do Bratislavy besedovať s nimi o problémoch našej armády. Na včerajšej besede mal byť aj generálmajor Čepický, ktorý by mohol odpovedať najzodpovednejšie, no neprišiel. Otázok o cvičení bola celá spŕška. Jednu z kardinálnych sme mu dali aj my: **„Kto dá záruku, že ide skutočne iba o cvičenie, či môže dať svoj vlastný krk na to, že je to naozaj tak?"**

Pplk. Kudrna odpovedal:

„Podľa mojich vedomostí celkom čestne vyhlasujem, aj v mene ministerstva, že cvičenie nesleduje iné ciele, ako precvičiť štáby. Je to previerka, akó by boli schopné plniť bojové úlohy v prípade potreby. Dávam na to aj svoju hlavu."

Čo si teda o tom myslieť?

Ak sa na prípravu cvičenia, na postupné informovanie verejnosti o ňom, pozeráme chronologicky, sú tie otázky verejnosti, pretriasané v tlači, opodstatnené. Prečo? Pocity podozrenia, že by cvičenie mohlo mať aj iný cieľ, vznikli zo začiatočnej skúposti, pokiaľ ide o rozsah informovanosti. Ak sa však na cvičenie pozeráme cez vyhlásenia našich najvyšších vojenských predstaviteľov, vrátane ministra a vrátane včerajšieho vyhlásenia pplk. Kudrnu, môžeme byť spokojní, môžeme kľudne spať, ba musíme sa tešiť, že ozbrojené sily Varšavskej zmluvy sú v permanencii, že sa precvičujú, že zdokonaľujú svoje vojenské umenie.

Pripusťme, že napokon v celom tomto dialógu sú pochybnosti novinárov a teda aj verejnosti, neopodstatnené.

„Mohol by sa niekto z vás rozpamätať" — pýta sa pplk. Kudrna novinárov, „či niekedy v minulosti v našej armáde, i v cudzích armádach, o podobnom cvičení aj s takými podrobnosťami v počte, výzbroji, technike oboznamovali verejnosť? Nie, nikdy to nebolo zvykom. Tentoraz však pod tlakom občanov robíme predsa len výnimku a veľa vecí, ktoré sa normálne nepublikovali a nepublikujú, a ktoré by celkom istotne pred pol rokom občanov ani nezaujímali, zverejňujeme. Ide to niekedy už až tak ďaleko, že sme napríklad z obavy pred nedôverčivou reakciou občanov vopred oznámili presnú trasu presunu a počet hlavní delostrelcov, ktorí prišli do Prahy vystreliť čestnú salvu na počesť novozvoleného prezidenta Ludvíka Svobodu."

„Keď ste sa už teda rozhodli vôbec o tom verejnosť informovať, prečo to nedoviesť do konca a nevyvrátiť úplnou a včasnou informáciou aj niektoré dohady a tvrdenia západnej tlače o obsadení nášho územia? Aj tlač NDR práve pred krátkym časom uverejnila úvahy o možnom kolektívnom zásahu štátov Varšavskej zmluvy proti ČSSR. Neexistuje nijaká doložka Varšavskej zmluvy v tomto zmysle?

„O tom nič neviem."

Cvičenie je už v plnej príprave. Zabezpečovacie (predovšetkým spojárske) jednotky Sovietskej armády sú už na našom území. Prídu aj ďalšie, značkovacie jednotky. Pplk. Kudrna vyvracia fámy, že by sa tu zdržali dlhšie, ako bude trvať cvičenie. Má to byť niekoľko dní. O začiatku a skončení sa vydá oficiálne komuniké, na cvičenie pozvali aj novinárov.

M. PLANKOVÁ a Ľ. LENOCH

Zahraničný obchod a Slovensko

20/173/XI

PRÁCA, 14. júna 1968, str. 5.

Voľa ľudí dnes zaujíma, ako sa uvažuje, že by mal byť vo federatívnom usporiadaní štátu organizovaný zahraničný obchod na Slovensku. Aby sme uspokojili tento záujem, položili sme v tejto súvislosti niekoľko otázok povolaným pracovníkom: námestníkovi predsedu Slovenskej plánovacej komisie Ing. Jánovi Gregorovi, pracovníkovi ekonomického oddelenia ÚV KSS Vladimírovi Mičudovi, vedúcemu katedry zahraničného obchodu Vysokej školy ekonomickej v Bratislave doc. Ing. Víťazoslavovi Balharovi, CSc., a riaditeľovi krajskej pobočky Štátnej banky československej v Bratislave Eugenovi Löblovi.

Slovenský centrálny orgán

Ako orgány Slovenskej národnej rady organizačne zabezpečujú riadenie a činnosť zahraničného obchodu na Slovensku v pripravovanom federatívnom štátoprávnom usporiadaní?

Ing. Ján Gregor: V prvom rade chcem povedať, že pri novom štátoprávnom usporiadaní treba zohľadniť nevyužité možnosti slovenskej ekonomiky, zapojiť sa do medzinárodnej deľby práce a tak prispieť väčším podielom k celkovému zefektívneniu čs. zahraničného obchodu. Vychádza sa tu aj zo zásady, že každý národ má právo samostatne riešiť otázky zahranično-ekonomických vzťahov rozvoja svojej ekonomiky. Doteraz slovenské národné orgány toto právo nemali, a to aj bolo jednou z príčin, že podiel Slovenska na celoštátnom vývoze je nízky, že štruktúra vývozu a dovozu na Slovensku je v súčasnom období nepriaznivá, že ani výchove kádrov sa na Slovensku nevenovala dostatočná pozornosť (okrem posledných pár rokov).

Doteraz problémy zahraničného obchodu nespadali do pôsobnosti ani jedného z orgánov SNR. Team odborníkov z teórie a praxe vypracoval pre Predsedníctvo SNR návrh na usporiadanie zahranično-ekonomických vzťahov na Slovensku, ktorý v krátkom čase Predsedníctvo na základe svojich predošlých uznesení prerokuje. Podľa tohto návrhu sa má ustaviť ústredný orgán SNR, ktorý bude zabezpečovať všetky otázky týkajúce sa zahranično-obchodnej činnosti na Slovensku. Tento orgán bude môcť kvalifikovane posudzovať, či je ekonomicky opodstatnené vytvárať podniky zahraničného obchodu na Slovensku, má zohrať dôležitú koordinačnú úlohu medzi vnútornými a vonkajšími vzťahmi v ekonomike Slovenska, pôsobiť na aktivizáciu činnosti týchto subjektov, v spolupráci s inými orgánmi na Slovensku stanovovať za Slovensko dlhodobé ciele a hlavne proporcie plánu zahraničného obchodu.

Do času, než sa vytvorí symetrický model na úseku zahraničného obchodu, ustanovila sa pracovná komisia pri SNR, ktorá je poverená zabezpečovať všetky otázky, týkajúce sa zahranično-obchodnej činnosti v národnopolitickej oblasti. Pritom bude zohľadňovať záujmy jednotnej čs. integrovanej ekonomiky aj vo vzťahu k zahraničnému obchodu.

Podniky zahraničného obchodu

Ako sa bude postupovať pri zriaďovaní subjektov zahraničného obchodu?

Vladimír Mičuda: Návrh vychádza z nového chápania postavenia socialistického podniku v symetrickom modeli. Preto pri určovaní zásad povoľovania subjektov, ktoré majú vykonávať zahraničný obchod a pri rozhodovaní o udelení oprávnenia k tejto činnosti treba vychádzať z toho, či podnik spĺňa základné podmienky pre výkon zahraničného obchodu, bez ohľadu na jeho organizačnú formu.

Teraz existuje na Slovensku len niekoľko málo významných skupín a detašovaných pracovísk súčasných podnikov zahraničného obchodu (Čs. keramika, Transakta, Polytechna, Rapid, Koospol); vytvorili sa iba nedávno, nemajú nijakú právnu subjektivitu a finančnú samostatnosť. Národný orgán pre zahraničný obchod bude mať právo udeľovať povolenie pre činnosť nových subjektov zahraničného obchodu na Slovensku. Okrem doterajších podnikov zahraničného obchodu, ktoré budú na Slovensku tvoriť základ činnosti zahraničného obchodu, prípadne nových PZO, dáva sa možnosť podnikom alebo nadpodnikovým organizáciám vytvárať právne samostatné organizácie zahraničného obchodu v rôznych právno-organizačných formách. Môže to byť napr. účastinárska spoločnosť, dobrovoľné združenie, družstvá, komisionárstvo, útvar v rámci výrobného alebo iného podniku a pod. Osobitne bude potrebné venovať pozornosť rozvoju zahraničného cestovného ruchu na Slovensku ako dôležitej súčasti zahraničného obchodu.

Uvažuje sa aj o vytvorení jednej alebo dvoch silných organizácií so sídlom na Slovensku so všeobecným zahranično-obchodným charakterom na uskutočňovanie obchodných operácií a transakcií pre menšie výrobné podniky, v ktorých nie sú ekonomické predpoklady pre samostatné vykonávanie zahraničného obchodu. Takéto organizácie sa majú vytvoriť pre nevýrobnú sféru (film, vydavateľstvá, Matica slovenská a pod.). A ráta sa, pravdaže, aj s dobudovaním, prípadne vytvorením organizácií, ktoré budú poskytovať služby v zahraničnom obchode (banky, doprava, poisťovníctvo atď., až po odborné školy pre výchovu kádrov).

Plány za národné oblasti

Ktoré základné úlohy budú riešiť plány zahraničného obchodu podľa pripraveného návrhu? Ako sa budú plány zostavovať?

Doc. Ing. Víťazoslav Balhar: Návrh nového poňatia systému plánovania a riadenia zahranično-obchodnej činnosti predstavuje nový prístup k tejto tematike. Hlavný dôraz sa kladie na vypracovanie samostatných variantov plánu zahraničného obchodu a koncepcií vonkajších ekonomických vzťahov za každú národnopolitickú oblasť — t. j. u nás za Slovensko. Plány nebudú natoľko záväzné — direktívne pre podnikovú sféru ako doteraz.

Plány centier budú poskytovať dôležité zdroje informácií pre činnosť podnikovej sféry, ktorá sa bude orientovať podľa vlastných ekonomických záujmov, ovplyvňovaných hospodárskou politikou centra, najmä ekonomickými nástrojmi. V rámci tejto globálnej plánovej informácie môžu sa však v obmedzenom rozsahu podľa potreby stanoviť ako záväzné niektoré základné druhy tovarov, nevyhnutné pre zabezpečenie celospoločenských cieľov.

Podnikové plány subjektov zahraničného obchodu budú vyjadrovať optimalizáciu vlastnej komerčnej činnosti z hľadiska voľby tovarov a trhov. Pri tejto plánovacej činnosti budú podniky vychádzať predovšetkým z vývoja vnútorných a vonkajších podmienok a z ekonomických pravidiel stanovených v rámci hospodárskej politiky štátu.

Nové poňatie plánu zahraničného obchodu si vyžiada sústrediť pozornosť na dlhodobé a strednodobé plánovanie, a to nielen v oblasti centrálneho riadenia, ale aj v podnikovej sfére.

Dovoz zviazať s vývozom

Ako bude možné zvýšiť efektívnosť zahraničného obchodu?

Eugen Löbl: Základnou koncepciou by mal byť systém retenčných kvót, ktorý bude vytvárať prirodzený ekonomický záujem výrobných podnikov na čím väčšej tvorbe devízových prostriedkov, aby mohli dovážať. Aj naďalej pôjde o to, plne využiť možnosti deľby práce a medzištátnej výmeny tovarov so socialistickými štátmi; pritom je samozrejmé, že v tej miere, v akej ovládnu konanie podnikov ekonomické momenty, sa zvýrazní ekonomicko-komerčná stránka týchto vzťahov.

To isté platí aj v nemalom okruhu hospodárskych stykov s rozvojovými krajinami, kde sa musí veľmi podstatne zvýrazniť ekonomický aspekt a efektívnosť.

Osobitný okruh tvorí styk v oblasti vyspelých kapitalistických štátov. Tu sa stretávame s vysokými požiadavkami našich podnikov na dovoz i na nákup licencií a patentov. Pravda, záujem našich podnikov na vývoze do tejto oblasti je omnoho menší, lebo ide o mimoriadne náročné trhy, kde je možné naše výrobky umiestniť oveľa ťažšie, niekedy len za cenu straty.

Z hľadiska národohospodárskeho máme záujem na vývoze do tejto oblasti nielen preto, že si musíme vyprodukovať devízy na dovoz, ale aj preto, aby sme využili ekonomický tlak zahraničného trhu na správanie sa našich podnikov.

Je veľmi dôležité, aby sa naše podniky samy a bezprostredne zúčastnili boja o odbyt na náročných trhoch a aby znášali dôsledky svojej efektívnosti či neefektívnosti. To znamená, že ak podnik v posledných 2—3 rokoch vyviezol za 100 a doviezol za 200, musí túto proporciu dodržať. Ak by vyviezol menej, tak sa mu zníži dovozná kvóta. Na druhej strane, ak by vyviezol viac, dostane pomerne veľmi vysoký podiel z tohto nadvývozu. Inými slovami musíme zrušiť prax, keď si podniky bez ohľadu na to, či využili svoj vývozný potenciál, nárokovali na dovoz.

Až v podnikovej sfére musí platiť, že devízy treba vyprodukovať. Samozrejme existujú podniky, ktoré dovážajú veľmi málo, a vyvážajú veľmi veľa, alebo také podniky, ktoré len dovážajú a nič nevyvážajú. Nesmieme tuda vytvoriť nejakú šablónu. Bude treba diferencovať a v súvislosti s tým vytvoriť komisiu odborníkov, ktorá vypracuje rôzne varianty pre rôzne vzťahy medzi dovozom a vývozom, pričom väzba vývozu na dovoz zostane priebežným princípom.

R.